Poštarina plaćena u gotovom.

VIJENAC

LIST ZA KNJIŽEVNOST I UMJETNOST

1925

KNJIGA V. / UREĐUJE DR. F. NIKOLIĆ / BROJ 12.

24221

SADRŽAJ:

LISTAK:

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20.—. Pojedini broj stoji D 12.—. Uprava »Vijenca« nalazi se u Medulićevoj ul. 30. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na br. 34.649. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva 30, I. i ne vraćaju se.

VIJENAC

GODINA III. U ZAGREBU, 24. PROSINCA 1925. KNJIGA V., 12.

DA SABEREMO!

Na kraju smo treće godine izlaženja »Vijenca«, i potrebno je, da saberemo sve podatke toga relativno dugoga i zanimljivoga života. Kakva je naša bilansa? Mi smo ponosni, da možemo bez sustezanja ustvrditi, da bilansa na MORALNOJ strani iznosi aktivu, veliku aktivu. Kroz naš list prošao je u ovo tri godine velik dio života naše književnosti. U njemu su se izmijenile sve vrednote, od najstarijih do najnovijih. Obećanje, koje smo dali publici na početku ove godine, uvjereni smo, da smo na opće zadovoljstvo i ispunili. Ove se godine razvio Vijenac kao nijedna druga revija. Ostao je nepristran i kao takav pristupačan svima književnim naraštajima, ličnostima i težnjama, postao je popršte sveukupnog našeg književnog stvaranja. Gotovo svi, što danas stvaraju našu novu književnost i oni, što nastavljaju stare tradicije našega književnog života, svi su se oni našli na okupu kao saradnici našega lista učinivši ga tako glavnom i jedinom našom književnom revijom.

Po Vijencu se mogla publika osvjedočiti, da se naš književni život stabilizuje. Prestali su svi jalovi, časoviti i pomodni eksperimenti, nije se pojavio nijedan novi književni list, jer su se ozbiljni i vrijedni književni pregaoci svih shvatanja, naraštaja i orijentacija, uvjerili, da im je u »Vijencu« osigurana potpuno sloboda i stvaranja i izražavanja. Šta više, zainteresovali smo za naš list i srpsku javnost i okupili na saradnju gotovo sve mlađe i vrednije književnike srpske. Imali smo nakanu, da hrvatsku javnost neposredno upoznamo s književnim životom u Srbiji i Sloveniji u naročitim reprezentativnim srpskim i slovenskim brojevima. Kratko vrijeme, tehničke i, što moramo istaknuti, MATERIJALNE! poteškoće nijesu nam dale, da već ove godine izvedemo tu osnovu, ali ćemo se zato pobrinuti, da u novoj godini tu osnovu, makar i s najvećim žrtvama, što bolje izvedemo.

Kako se publika mogla i sama osvjedočiti, poklonili smo jednaku pažnju svim književnim vrstama: lirici, drami, noveli, romanu i onome, u čemu je dosada naša književnost najviše oskudijevala, književnoj teoriji i kritici. Učinili smo sve, što se od nas tražilo, možda i više, nego se uopće očekivalo: hrvatskoj javnosti stvorili smo centralnu književnu reviju, po kojoj se može tačno orijentirati o svim stranama i svim putovima našega književnoga života. Svojim ličnim trudom, BEZ IKAKVE DRŽAVNE I DRUŠTVENE POMOĆI, bez oslonca na ikakvo zaleđe i institucije, bez bučne reklame, stvorili smo i književnicima i publici organ na visini današnjega vremena i današnjih zahtjeva. Shvativši ispravno želju naše javnosti, odužili smo se i jubilarnoj proslavi hrvatskoga naroda posebnim jubilarnim dvobrojem, koji su ispunili naši najodličniji kulturni radnici.

To je naša bilansa na moralnoj strani. Mi je ne ćemo da uveličavamo i prepuštamo javnosti, da je sama ocijeni, jer smo uvjereni, da će ona moći konstatovati samo aktivu, veliku moralnu aktivu. Ali zato moramo da istaknemo rezultat naše bilanse na materijalnoj strani, o kojoj je javnost manje obaviještena i manje upućena. Kad smo rekli, da smo se izdržavali i izdržali bez ikakve vanjske, državne ili društvene pomoći, dovoljno je, da se vidi, kako je teško takvo izdržavanje, gdje su jedini oslonac pretplatnici. I među tim pretplatnicima ima ih povelik broj nemarnih, koji nijesu htjeli da shvate svu ozbiljnost našega pothvata i svu važnost našega lista. Nemarni pretplatnici nijesu uvijek držali na umu, da slabim ili nikakvim podmirivanjem pretplate nanose štetu nesamo nama, nego razvoju i napretku naše književnosti, samim književnicima, a po tome i napretku opće hrvatske kulture. Kod nas se još uvijek ne cijeni dovoljno književnost i od svih grana umjetnosti (a da se i ne govori o duševnim i tjelesnim športovima!) ona se najmanje pomaže i od službene i od neslužbene javnosti. Svatko je bolje osiguran od književnika i svi poslovi (pa čak i oni akulturni i nekulturni) bolje su plaćeni

od književnosti. Kako je teško u takvim prilikama izdržavati borbu s tim bolesnim pojavama, što se zovu neshvatanje i nekulturnost! Mi smo tu borbu dosada časno izdržali i hoćemo s mnogo vjere u konačni uspjeh da je nastavimo. Nimalo nas ne smeta, što nas izvjesni organi izvjesne publike, neke novine, hoće da proglase pobijeđenima u toj borbi navještajući s hinjenim žaljenjem prestanak našega lista. Usprkos svemu tome mi s ponosom odbijamo svačiju sućut. Mi ne ćemo da podlegnemo. Mi hoćemo borbu za hrvatsku književnost, za hrvatsku kulturu i tu borbu mi novom godinom NASTAVLJAMO.

I zato mi pozivamo u tu borbu sve one, koji još uvijek i usprkos svemu vjeruju u pobjedu duševnih i kulturnih vrednota. Mi pozivamo sve književnike od vrijednosti, da svojom saradnjom i u novoj godini 1926. održe na visini ovu svoju glavnu reviju. Mi pozivamo svu onu našu javnost, koja još uvijek cijeni književnost i kulturu, u prvom redu naše pretplatnike, da stalnom pretplatom, sabiranjem prinosa i okupljanjem novih pretplatnika potpomogne, da se u narednoj godini »Vijenac« još više raširi i podigne. To ne tražimo mi, to traži interes i napredak naše književnosti i naše kulture.

UREDNIŠTVO.

FRA GINEPRO

Čin u tri scene.

Događa se u prvoj četvrti XIII. vijeka, u srednjoj Italiji. U doba kada je Sv. Franjo Assiški, sa svojim prvim fratrima, putovao od mjesta do mjesta, pjevajući slavu Boga i obraćajući ljude na pokoru.

AKTORI:

TIRANIN NIKOLA
PRVI DOGLAVNIK
DRUGI DOGLAVNIK
DVORJANIN
GRAĐANIN
ŽENA IZ NARODA
PRVI RAZBOJNIK
DRUGI RAZBOJNIK
TREĆI RAZBOJNIK
SELJAK
DJEČAK
SV. FRANJO
FRA GINEPRO
OTAC GVARDIJAN
FRATAR SAKRISTIJAN
DVA FRATRA (nijeme figure)
VUK

Seljaci, građani, tiraninove sluge i vojnici.

Prva scena: u šumi, ispred samostana, u večer.
Druga scena: u dvarani kaštela tirana Nikole, u jutro.
Treća scena: ispred grada, na stratištu, oko podneva.

Prva scena.

Ispred samostana, koji je vrlo primitivno i malo zdanje i od kojega se vidi, u desnom prednjem kraju prostora, samo ulaz s jednom kamenom klupom i jednim jednostavnim drvenim raspelom ispred njega.

U pozadini, lijevo, gusta šuma, u sredini, kroz malu čistinu, pogled na polja u dolini.

Otac Gvardijan *(u svetoj gorljivosti karatelja, stoji tri koraka ispred vratiju samostana i nastojeći da otjera svoj strah jakim riječima, crveneći se u licu i gestigulirajući rukama, govori prema tri razbojnika, koji stoje nešto podalje, prema sredini prostora, zbunjeni i neodlučni, šta da čine).*

Sakristijan *(stoji iza Gvardijana skrivajući se iza njega i ponavljajući, u blažoj formi, njegove kretnje).*

(Na vrata samostana izviruje jedan mladi fratar, crvena lica i začuđenih očiju).

Gvardijan: Vi tatine i okrutni razbojnici! Ne samo, da se ne stidite krasti tuđu muku i trud, nego ste se toliko usmjelili i obezobrazili, da bi sad htjeli da proždrete i milostinje, što su poslate slugama Božjim.

Jedan razbojnik: *(okrenut leđima, govori preko ramena i ziba se kod toga gornjim tijelom)* Svatko ima svoj zanat, vi vaš, a mi naš!

Drugi razbojnik: *(na pola okrenut prema Gvardijanu)* Mi vas nismo ni napali niti mislili napasti! Mi ne napadamo fratre.

Treći razbojnik: *(posve okrenut prema Gvardijanu)* Mi smo gladni i molili smo vas, da nam dadete što jesti.

Gvardijan: »Tko ne radi, neka i ne jede!« — kaže Gospodin Bog. Niste vrijedni, da vas zemlja nosi, jer nemate nikakovog poštovanja ni prema ljudima ni prema Bogu, koji vas je stvorio. Idite, dakle vašim putem i vašim poslom, a ovdje se više ne pojavljujte! *(Kad je svršio, digao je krst od čisla u vis i pružio ga prema njima kao da tjera Nečastivoga).*

Čuju se mnogi glasovi s lijeva, naprijed.

Sva tri razbojnika *(ogledaju se prema toj strani, a onda mrko prema Gvardijanu, pak pođu mrmljajući, u pozadinu lijevo i brzo se izgube u šumi).*

Seljaci *(ulaze s lijeva naprijed i govore):* Evo ih, evo ih, to su, to su, to su bili razbojnici! Muka naša! Strah i kuga naša!

Okružen tim nevelikim skupom seljaka, ulazi SV. FRANJO, bosonog, s vrećicom milostinje preko ramena, a uz njega ide jedan mladi fratar, sa jednakom torbicom.

Gvardijan: *(potrči im u susret i u najvećoj skromnosti i poniznosti, poklekne i daje se blagosloviti)* Oh! Oče Francesko, preblaženi naš!

Isto učini Sakristan i onaj mladi fratar, što je bio na vratima.

Sv. Franjo: Mir vama od Boga!

Gvardijan: *(ustane)* Oh, oče sveti, evo ti Božji ugodnik, ideš bosonog i nosiš sebi i nama torbu milostinje, a evo ima lupeža i razbojnika, koji ne samo da otimaju radinom svijetu njegovu muku, nego su sad htjeli da proždru i ove milostinje, date nama u Božje ime. *(Htijući se pohvaliti):* Ali ja sam im rekao: »Niste vrijedni, da vas zemlja nosi, neimate poštovanja ni prema ljudima ni prema Bogu, idite i ovdje se ne pojavljujte više!«

Jedan seljak: Oh, strašni su ono zločinci, lupeži i razbojnici. Mnogo trpi ovaj narod od njihove sile. Velika je to muka i pokora za nas! Bič Božji na naše grijehe! Daj, moli se Bogu, sveti oče, da nas oslobodi od tog velikog zla. Tebe, dobroga i miloga, dobri će Bog uslišiti!

Sv. Franjo: *(Gvardijanu)* A što su oni ljudi htjeli od tebe?

Gvardijan: Toliko su bili drski, sveti oče, da su došli tražiti, da im damo hrane, jer da su gladni, kao da mi treba da hranimo i pomažemo najstrašnije grješnike.

Sv. Franjo: *(Gvardijanu blago, ali odlučno)* Zlo si se ponio, predragi brate! Vrlo zlo i okrutno! Jer griješnika ćeš prije Bogu obratiti sladošću, nego okrutnim predbacivanjem. A naš Učitelj Isus Krist, čije smo evanđelje odlučili slijediti, rekao je, da ne treba liječnika zdravima, nego bolesnima, i da on nije došao da zove pravedne na pokoru, nego griješnike i zato je On mnogo puta jeo s njima. Ti si dakle mnogo sagriješio protiv svetoga milosrđa i ljubavi bližnjega i protiv svetoga evanđelja Kristova.

Ja ti zapovijedam po svetoj poslušnosti, da odmah uzmeš ovu torbu hljeba, što sam ga isprosio i ovu posudu vina, pa trči za onim ljudima, koji su također braća naša, i idi preko brda i dolina, dok ih ne nađeš, pa im daj ovaj hljeb i ovo vino od moje strane i onda klekni pred njih i reci: »Braćo razbojnici!«, i najponiznije priznaj krivicu, koju si im učinio svojom krutošću. A onda ih lijepo zamoli od moje strane, da ne čine više zla, nego da se boje Boga i da Ga više ne vrijeđaju, i reci im: ako će to učiniti, da im ja obećajem, da ću se pobrinuti za njihove potrebe, i da dobivaju, što im treba jesti i piti, da ne trebaju otimati i duše griješiti. I kad im sve to kažeš, vrati se ovamo, a ja ću se dotle moliti Bogu, da onim grješnicima srce umekša.

Svi su ostali u čudu i udivljeno gledaju u sveca.

Gvardijan: *(sav se pokunjio i uzima torbu od Sv. Franje, a posudu vina od njegova pratioca, te ide u pozadinu lijevo, najprije polako, pa brže, brže, dok se trkom ne izgubi u šumu).*

Sv. Franjo: *(klekne da moli, rukama turenim u rukave. Ona tri druga fratra isto tako kleknu. Nekoji seljaci kleknu, a nekoji stoje. Neko vrijeme traje mir. Ptice pjevaju povrh Sv. Franje, a nekoje dolijeću i pred njega i na njegovo rame).*

Jedan seljak: *(nakon što se dugo spremao, ne znajući, bi li bunio sveca ili ne)* Jest, Gospod Bog će saslušati svoga ugodnika! Hoće! Velikoga ćemo se zla riješiti. Ali još jedno veliko zlo bije cijeli ovaj kraj! Veliko zlo i velika kazna Božja! Kad bi naš bogougodnik htio, da moli u Boga....

Sakristan i mladi fratar: *(daju mu znakove, da ne buni sveca).*

Sv. Franjo: *(ne dižući se i ne mijenjajući položaja, okrene glavu prema ovome seljaku)* A koje je to drugo zlo, što bije ovaj kraj?

Seljak: *(stupi naprijed, ohrabren, skida kapu, otire rukom brk i govori):* Oh! Pojavio se jedan vuk preveliki, strahovit i okrutan, koji ne samo da proždire životinje, nego napada i ljude! Svi mi u velikom smo strahu: i mi seljaci, kao što i oni iz grada, jer vuk dođe sve do pred grad! I svi mora da izlaze u oružju, kao da idu na vojnu! Pa ipak se ne može da obrani tko se namjeri sam na strašnu zvijerku. Od straha ne ide već svijet ni u polja ni u šumu! A odakle ćemo onda dobaviti hrane i drva? — Ovo je to veliko i najveće zlo, oče naš sveti i dobri! Daj, izmoli u Boga milost, da satare vuka!

Sv. Franjo: *(obuzet velikim smilovanjem)* Velike su u istinu vaše nevolje, i ja ću moliti u Boga, da vas oslobodi zla. Ali i životinje su braća naša, stvorovi istoga tvorca. I vuk ne bi zacijelo napadao, da nije gladan. *(Zamisli se, pa za čas):* Ja vam obećajem, dobri ljudi, da ću ja izaći pred vuka, da vidim, šta je s njime.

Seljaci: Ne, ne oče! Ono je strahovita zvjerka, okrutna i bez milosti!

Sv. Franjo: Sutra ćete mi pokazati, otkuda najčešće dolazi, a ja ću moliti Boga, da i vuku smekša ćud. *(Ponovno se udube u molitvu).*

Mir. Ptice pjevaju, idu po zemlji oko njega, sjedaju mu na rame.

Seljak: *(i opet se nakon nekoga vremena uznemiri, češe iza uha, staje s noge na nogu, vrti kapu u rukama i najposlije opet progovori):* Ali ima i treće veliko i preveliko zlo, što nas bije: jednako nas seljake kao što i građane.

Sv. Franjo: *(prestaje moliti i ide onome seljaku)* Koje je vaše treće zlo, kaži i ne boj se!

Seljak: Naše treće i najveće zlo je naš gospodar, knez i prekruti tiranin Nikola! On je udario na muke narod. Nema ljućeg gospodara od njega; uzima od naroda sve, a boji se svakoga, da ne bi njemu šta uzeo. I od pohlepe i straha šalje svoje žbire i dželate u narod i sumnjiči svakoga i vuče u tamnice i daje na mučila i goni na gubilišta, na kojemu svaki čas nekoga objesi za plijen gavranima. Ovo je naše najveće zlo, i najkruća muka naša, oče naš mili i dragi! A osobito je zlo, otkada se zaratio sa susjednim gradom. Od tada se boji i sjene i divlja kao da je opsjednut Nečastivim!

Sv. Franjo: Kako ga valja žaliti, dobri čovječe! Trpi zbog onoga, što ima, jer se boji to izgubiti, i od toga straha gubi mir duše! Jest! Treba, da mu pomognemo nesretniku! *(Zamisli se)* Bog će nam pokazati put!

S lijeva buka, krika i vika djece. Za čas ulazi praćen četom djece Fra Ginepro.

Fra Ginepro: *(nizak, prilično debeo, ali okretan, ulazi vesela lica plešući. U samim je gaćicama, a na glavi ima samo kapuc odrezan od kute, koje uopće nema).*

Dječurlija: *(skače oko njega i viče, vuče ga, gura, ubada štapićima, zatrčava se u njega, tuli oko njega, podmeće mu noge, da padne. Najposlije se FRA GINEPRO u istinu ili samo da učini djeci veselje spotakne na jedno dijete i ljosnu potrbuške na tle ravno pred Sv. Franju. Djeca udare u viku zadovoljstva).*

Fra Ginepro: *(bio je zabušio glavu u zemlju i namjerno se sav izmrčio u licu, pa onda digao glavu, nu kad opazi ispred sebe Sv. Franju, sjedne na zemlju i reče):* Od Boga ti mir, slatki oče!

Djeca: *(videći fratre i seljake umire se).*

Sv. Franjo: *(milo gleda Fra Ginepra, kao majka dijete, koje se omrčilo u kakovoj igri).*

Sakristan: *(hvata se za glavu)* I opet Fra Ginepro! *(prilazi Sv. Franji)* Oh! Sveti oče, taj nesretnik, taj luđak! Ukori ga, sveti oče, jer nas ne sluša, a čini ovu veliku sramotu cijelom svetom redu, od kad si mu dao slobodu, da sam ide, kud hoće, i da živi kako hoće. Svaki čas učini budalu iz sebe i ruglo iz svetog zvanja.

Jedan dječak: *(tumačeći)* Ah! Šta smo se nazabavljali! Išao je iz susjednog grada, pa kroz cijelo selo ovako!

Sakristan: Gdje ti je kuta, za Boga, Fra Ginepro? Sigurno je opet dao nekome siromahu svoju jedinu kutu! *(Sv. Franji):* Otac Gvardijan mu je naložio, sveti oče, pod svetu poslušnost, da ni jednome siromahu ne daje cijele svoje kute.

Fra Ginepro: *(pokazuje na kapuc)* Ja nisam dao cijele! Evo imam još dio. A ono drugo je dobri jedan čovjek sam skinuo s mene.

Dječak: Jest! Sreo je jednog siromaha skoro golog i rekao mu: »Gle, ti si gol, a ja dobro odjeven. Ali ja ne smijem, pod svetu poslušnost, da dajem nikome cijele moje kute. Ali ako bi baš ti htio ono da skineš s mene, da sebe odjeneš, ja se ne ću protiviti!« A onaj prosjak ne budi lijen, jedan, dva, tri, svuče mu kutu, baš preko glave, ovako *(pokazuje)* ... pa bjež!

Fra Ginepro: Kako je bio sretan, siromah!

Sakristan: *(Sv. Franji)* Ah, sveti oče, što je učinio ovaj neki dan! Ja sam pošao na objed iz crkve, koja je bila otvorena zbog pobožnosti, a Fra Ginepro se ponudi čuvati crkvu. Nu jedva sam metnuo u ruke par komada, sjetim se navika Fra Ginepròvih i sjetim se, da imamo u crkvi, na oltaru skupocjeni zlatni nakit s mnogo srebrenih zvončića! I bjež ja u crkvu, pogledam na oltar: ali nema više zvončića, svi strgnuti. A Fra Ginepro se smiješi blaženo i govori: »Ne uzrujavaj se ništa za zvončiće! Ja sam ih baš sada dao jednoj siromašici, a ovdje su i onako bili samo kao nakit puno tašt!«

Oh! Oče dobri, a otac Gvardijan me je izgrdio, što ne čuvam takove stvari od Fra Ginepra! I strogo je opomenuo njega pred svima nama, neka se ne bruči, neka ne daje, što ne smije davati. Ali da, on se nije ništa obazirao, nego je uživao, što ga grdimo i ponizujemo, govoreći: »Gore, gore zavređujem, da me grdite!«

A u noći dođe on Gvardijanu sa zdjelicom kaše, budi ga i nudi mu: »Čuo sam, da ti je glas bio promukao grdeći me, pa sam ti skuhao ovu kašu i mislim, da će ti ojačati prsi i grlo!«

Sv. Franjo: *(koji je cijelo vrijeme s pravim milinjem slušao i uživanjem gledao Ginepra, upita Sakristana):* Pak, šta je učinio otac Gvardijan na tu veliku drskost Fra Ginepra?

Sakristan: Otac Gvardijan ga je prekorio, što u to doba noći pravi lakrdije, ali Fra Ginepro je toliko hvalio svoju kašu, i najposlije molio oca Gvardijana, da mu pridrži svijeću, da će bar on sam pojesti kašu, da se otac Gvardijan nasmijao i sjeo s njime, da je zajedno jedu.

Sv. Franjo: Otac Gvardijan je bio u tome pravi i dobar fratar! A Bog mi dao cijelu šumu ovako priprostih Fra Ginepra, koji uzimaju sve stvari kao Božje, a ne kao lično vlasništvo ljudi,

koji ne mogu da vide siromašnijih od sebe, i koji s toliko veselja i šaljive obijesti služe Gospodina i toliko uživaju u poniženju i ništetnosti svojoj, da postaju prave igračke Božje. Jer blago onome, koji zbog srca svoga izgubi glavu svoju i koji uživa dajući jednima što dohvati, drugima primjer, a trećima — kao ovoj djeci ovdje radost i veselje!

(Ginepru): Ustani dragi Fra Ginepro, isprosi kakovu najgoru haljinu, kakovu ni najgori siromah ne će htjeti da primi, pa tako poslušaj starješine svoje!

Fra Ginepro: *(ustaje)* Slušam, predragi moj oče! *(Hoće da ide u manastir).*

Sv. Franjo: *(zaustavi ga)* Pošto ja sutra moram pred vuka, da oslobodim ovaj dobri narod, — ti ćeš poći, Fra Ginepro, sutra ujutro u grad i poći ćeš do kaštela tiranina Nikole i dok ja dođem, čini, dragi brate, ono i onako, kako te bude Duh Sveti nadahnuo, da otjeraš strah i ublažiš ljutost onoga čovjeka, pak da pomognemo i njemu i ovome dobrome narodu.

Seljaci odobravaju, djeca viču za GinEprom, koji ulazi u samostan.

Sv. Franjo: *(pođe za njim).*

Svi se razilaze.

Druga scena.

Dvorana u kaštelu tiranina Nikole. Lijevo veliki stol, iza kojega je veliki stolac, na kojemu sjedi tiranin. S lijeve mu strane stoji Prvi doglavnik, a s druge Drugi doglavnik.

U pozadini je prozor u središtu, a desno ulaz u susjednu prostoriju. Desno naprijed je ulaz u ovu veliku dvoranu.

Tiranin Nikola: *(mršav, dosta sitan, zgrbljen, mučen škrtošću i strahom, govori jednom građaninu i jednom seljaku, što stoje pred njime odostraga svezanih ruku):* Je li, vi dobre, krotke, pitome, nevine, zlatne, prečiste kršćanske dušice, je li vi ništa ne znate, vi ništa ne ćete, ništa ne umijete, ništa ne mislite zla! Vi ste ovce, sitne, male, lijepe, bijele, lijepe ovčice, što samo bleje *(imitira):* bee, beee, beeee! *(Od jednom naglo skoči na noge i zaviče):* A čemu vam oružje, ubojito oružje, oštro nabrušeno, posvema oštro!

Seljak: Zbog vuka, gospodaru!

Građanin: Zbog hajduka, gospodaru!

Prvi doglavnik: Ha, ha, ha! Taj vuk ste vi, milostivi kneže! Ti hajduci smo mi, vaši vjerni sluge, kneže!

Tiranin: *(sjedne, lukavo)* A zašto ste onda skrivali i tajili, ako je zbog vuka?

Građanin: Kad si zabranio, da imamo bud kakovo oružje.

Prvi doglavnik: Evo, kako su poslušne te ovčice! Već zato zaslužuju smrt!

Seljak: Od čeg ćemo da se hranimo?

Građanin: Čime da se branimo?

Tiranin: Ne hranite li se na mojemu i iz moga? Nije li ovo sve moje, a ja vas trpim da živite na mojemu? Ne hranim li vas ja? Nisam li ja u vječnoj borbi s pohlepnim susjedima, koji mi zavide, koji kipe od bijesa na mene, koji smišljaju zamke i pripremaju nasrtaje na mene, koji ništa drugo ne čine, nego misle meni o glavi i kako će mi učiniti pakost i štetu, koji ne žive ni zašto drugo ni od čega drugoga, koje je đavo rodio i postavio svud naokolo samo zato! A vi, moji podanici, moji, moji, moji ljudi, vi se tužite, vi sakrivate oružje, vi ste sigurno ušli u dogovore s mojim dušmanima! *(Opet skoči na noge, onako naglo kao i prije i zavikne):* Šta ste imali na umu učiniti? Govorite!

Seljak: Ništa, baš ništa, gospodaru!

Građanin: Ni prstom maknuti, dobri gospodaru!

Prvi doglavnik: *(smije se prema njima ironično, a onda daje tiraninu znakove rukom, govoreći):* Ne koristi s ovim podlacima na dobro, ne će ti oni nikada ništa priznati od svoje volje.

Tiranin: *(slugama, što su čuvali Seljaka i Građanina mahnu rukom, da ih vode)* Stegnite i potpalite im tabane i zabijte klince pod nokte, dok sve ne priznaju: i za oružje, i šta su htjeli i tko ih je najmio i što misle o meni, i šta mi žele.

Sluge: *(odvedu onu dvojicu, koji se počnu očajno otimati i zapomagati).*

Prvi dvorjanin: Sve su to kurjaci, gladni i jalni na onoga, koji nešto ima! Svi se oni nadaju, da će vaši dušmani, ako bi vas pobijedili, njima dati da raznesu sve vaše. Ta to je naravno, kneže! Takova je ljudska narav! Lijena je, ne radi joj se, a hoće da uživa! I onda otima i hoće da uzme od onoga, što drugi ima. Suviše ste milostiv i blag, a oni to uzimaju, da je slabost!

Dvorjanin: *(ulazi)* Jedno poslanstvo je došlo, sve ugledni građani i žele pred tebe u jednoj svetoj i bogoljubnoj stvari...

Tiranin: Svetoj stvari? Dobro! Svetoj stvari? Čekaj! *(naglo drugom doglavniku, koji je cijelo vrijeme kivno gledao na dodvoravanje prvoga i namjerno šutio, čekajući da ga gospodar zapita):* A šta si ušutio ti, Giovanni?! Tebe kao da više i ne muči briga za moju sigurnost?!

Drugi doglavnik: A šta ću, kad ti od malih opasnosti, jer su ti preblizu, tu pred okom, ne vidiš velikih, koje su sad nešto dalje, ali su mnogo veće!

Tiranin: Tvoja je dužnost da govoriš, a ne moja da te pitam!

Drugi dvorjanin: Dobro! Dakle čuj! Ti imaš biti ubijen, a ovaj kaštel spaljen!

Prvi doglavnik: Eh, ta mi znamo, da bi to najradije vidjeli i da to žele neprijatelji kneževi!

Drugi doglavnik: Eh! Ali nije to samo želja nego je to gotov paklen plan, koji ima da se izvede!

Tiranin: *(gleda uplašeno u njega)* Šta da se izvede, šta, šta da se izvede?

Drugi doglavnik: Da se tebe ubije, kneže, i to najkraćim putem, a tvoj kaštel upali i sve tvoje razgrabi!

Tiranin: Šta, šta da se razgrabi, razgrabi, razgrabi, šta da se upali, upali, tko da ubije? Kaki ubije, ubije! Tko? Kako, šta, kada? Šta mrsiš? Govori!

Drugi doglavnik: Da te se ubije i to jednim ubodom šila ravno u srce, a onda da se potpali tvoj kaštel s ognjilom. I sve to još danas!

Tiranin: *(skoči naglo)* I ti to sve tako mirno kažeš!?

Prvi doglavnik: *(ironično)* Kao da to sve ti sam kaniš učiniti!

Tiranin: *(zbilja sumnjičavo gleda u drugoga doglavnika i uzmakne jedan korak)* I ti to istom sada kažeš? veliš — danas?!

Drugi doglavnik: Danas!

Tiranin: *(uzmakne dalje)* Ti si lud, ili, ili si.....

Drugi doglavnik: Nu ne boj se, kneže, bio bih loš doglavnik, kad bih ti samo govorio ono što bi ti trebao da činiš, a kad ne bi i sam učinio ono što mora da učini dobar podanik, kad je njegov knez u opasnosti! Ne boj se! Opasnost je prošla kad ju se zna, a zamka nije više zamka, kad ju se otkrije! Moji ljudi koji sve otkriju — otkrili su i ispipali su i to i sada i imadu pod okom onoga, koji ima da izvede zločin, i koji je poslat od tvojih dušmana i koji je neobično vješt u prikrivanju svojih pravih namjera.

Prvi doglavnik: Messer Giovanni, ovo su sve neka i suviše mutna naklapanja! Fakta! Fakta!

Dvorjanin: *(koji je cijelo vrijeme čekao, upita sada)* Ono poslanstvo, kneže!.....

Tiranin: Neka čeka!

Dvorjanin: *(ode)*.

Tiranin: *(Drugom doglavniku)* Govori!

Drugi doglavnik: Evo, kneže, fakta: izdajnik koji je najmljen da tebe ubije i da potpali kaštel, već je u gradu i dolazi ovamo. On se je odjenuo kao ubogar, te ima sve haljine poderane i okrpane i kapuc mu visi na ledjima sav isprebušen. On nema kod sebe ničega, — da ne pobudi sumnju osim jednog šila i jednog ognjila, skrivenog u svome rukavu. Pusti toga čovjeka, dakle preda se. *(Tiranin se trgne)* Mi ćemo već paziti na njega! — Pusti ga da govori, a onda ga pretraži. I ako nađeš ona fakta, onda ćeš znati da li su to sve samo naklapanja.

Stražar: *(uđe i nakloni se)* Gospodaru! Dolje uhvatiše straže jednog prosjaka, luđaka, što li je, sveg iscijepanoga, kojega je nagonila rulja djece, drpajući ga, on reče da mora na svaki način do tebe! Šta da učinimo?

Drugi doglavnik: *(triumfalno)* To je!

Tiranin: Tko?

Drugi doglavnik: Unajmljeni ubojica!

Tiranin: *(nemirno)* Dovedite ga ovamo! *(viče za stražom)* Ali samo njega! Nikoga drugoga ne pustite! Rastjerajte djecu! I neka dodje ovamo više vojnika! Deset! Ne! Dvadeset!

Straža: *(ode)*

Nastane mala pauza za koje je Tiranin vrlo nemiran i nepovjerljivo gleda čas jednog čas drugog doglavnika. Najposlije se okrene klecalu, klekne i stade se kristiti i moliti.

Prvi doglavnik gleda mrko ispod oka drugoga doglavnika, a drugi zadovoljno gleda preda se. Izvana se čuje buka koraka i glas fra Ginepra.

Fra Ginepro: *(izvana)* Hoću, hoću, draga dušice, hoću, hoću odmah! Vrata se otvore i uđe cijeli jedan kup vojnika sa vođom straže na čelu, a među njima fra Ginepro, baš onako sav odrpan i umrljan kako ga je opisao Drugi doglavnik, i ni nalik, po izgledu na fratra. On se vrti među njima, uvijek veselo nasmijan i dobrodušan.

Vođa straže: Evo čovjeka!

Fra Ginepro: *(kako je vidio da Tiranin kleči pred raspelom, htio je da poleti k njemu, ali ga vojnici čvrsto pograbiše)* Oh! Pustite me vi nevaljalci, da padnem pred bogoljubnoga kneza i da poljubim prah na njegovoj obući, jer doista onaj svetovnjak, koji se u ovo doba moli Bogu dragome, mora biti dobar i svet čovjek!

Tiranin: *(je naglo skočio na noge čim su vojnici doveli Fra Ginepra i stao je iza stola)*. Tko si ti?

Fra Ginepro: Grješnik, grješnik, najgori grješnik, dragi, dobri gospodaru!

Tiranin: Po kome poslu dolaziš?

Fra Ginepro: Po Duhu Svetome, slatki moj gospodaru, po Duhu Svetome i po svetoj poslušnosti!

Drugi doglavnik: Hm! Veliki grješnik, a dolazi po Duhu Svetome!

Fra Ginepro: O, ne znaš li, da Gospod Bog izabire najpoganije, najnevrijednije, najgrješnije grješnike među ljudima za svoja velika djela,

da tako svi vide da nisu to ljudska nego njegova djela!

Tiranin: *(ogledava ga iz daleka, da se uvjeri da je na njemu sve onako, kako je Doglavnik rekao, a onda odjednom zaviče):* Pretražite ga!

Vojnici: *(pretražuju).*

Fra Ginepro: *(se vrti i smije).* Oh! Nevaljalci! Sjecite mi ruke, derite mi kožu, samo nemojte škakljati, ne škakljati!

Vođa straže: *(dobiv ih od jednog vojnika, koji ih je izvukao iz rukava, nosi i polaže na stol pred Tiranina — jedno šilo i jedno ognjilo)* Ovo je nađeno i ničega drugoga nema na sebi!

Prvi doglavnik: *(je uprepašten).*

Drugi doglavnik: *(triumfira)* Sve kako sam ja rekao!

Tiranin: *(odjednom pade u divlji bijes)* To je, to je, to je! Stegnite ga, udarite ga na muke, izdajnika!

Fra Ginepro: Oh! Ja sam u istinu najveći izdajnik i ne zavređujem dobra!

Vojnici: *(mu meću oko ruku lisičine i stežu mu ih, a oko glave jedno uže, koje odostraga stežu zavijajući ga).*

Fra Ginepro: *(kroz muku govori)* Samo zdušno, zdušno, dobre duše, vršite vaš posao zdušno!

Tiranin: Jesi li ti htio ovim šilom mene ubiti i ovim ognjilom ovaj kaštel potpaliti?

Fra Ginepro: Učinio bi ja i mnogo većih i mnogo krupnijih stvari, kada bi to dobri Bog dopustio!

Tiranin: I ti bi dao da se razgrabi i podijeli moje blago!

Fra Ginepro: O što bi se radovali siromasi!

Tiranin: I moje, ono što je moje ti bi raznesao i podijelio?

Fra Ginepro: *(kao da ga želi podučiti)* Dragi, dobri kneže, ta znaš da ništa nije tvoje nego Božje...

Drugi doglavnik: Evo, kneže, ništa nije tvoje...

Tiranin: Ništa nije moje? Ova zemlja, ova sela, ovaj grad, ovaj kaštel, ova soba, ovaj stol, ovo odijelo, ništa nije moje, — *(pograbi mač)* — ni ovaj mač?

Fra Ginepro: U, -u, -u, — baci to, to pogotovo nije tvoje, jer to je đavolje!

Drugi doglavnik: Mač, sva odbrana, đavolji! Eto!

Tiranin: A šilo je Božje?! A šilo je Božje?! A ognjilo je Božje?!

Fra Ginepro: Jest, to je za Božje stvari!

Tiranin: A ja, ja i moja osoba, šta sam ja?

Fra Ginepro: Božja stvar, dobra dušo, Božja stvar!

Tiranin: *(zaviče)* A šilo, a ognjilo, zašto ti to?

Fra Ginepro: Za kožu, za probosti kožu Gospodaru, i za potpaliti vatru dobra dušo!

Tiranin: Dakle ti priznaješ?

Fra Ginepro: O i te kako priznajem sve svoje gadne grijehe i sve zle i pogane misli

Tiranin: *(odlučno, okrutno)* Ne treba daljnjega ispitivanja, ne treba drugog suda, ne treba nikakova oklijevanja, sve je jasno, sve je utvrđeno, ja sam sudim i osuđujem i da ne dospije svojom vještom glumom nikoga zavesti, ja sam uzimam sud i presudu: ovoga čovjeka ovdje kao izdajnika i najmljenog ubojicu, odmah i bez oklijevanja se ima privezati konju za rep i tako ga odvući do mjesta za vješanje i odmah ga ondje objesiti za grlo!

Vojnici: *(prime Fra Ginepra da ga vode).*

Prvi doglavnik: *(Fra Ginepru)* I ti nemaš ništa reći za svoju odbranu, nesretniče?

Fra Ginepro: *(vojnicima kao u strahu da šilo ne propuste)* Nu ajte, ajte, nevaljalci, požurite kako reče dobri Gospodar!

Vojnici: *(ga odvuku).*

Tiranin: *(Prvom doglavniku)* Ni to ti još nije dovoljno? Po tebi bi ja danas bio možda već i mrtav, a ovaj kaštel u plamenu, da nije bilo vrijednijeg od tebe! *(oštro)* Nevredniče! *(Nenadano zahvaćen sumnjom)* Ako nije i šta gore! *(Udari tri put po stolu).*

Zapovjednik straže: *(uđe).*

Tiranin: Metni ovoga čovjeka pod stražu! Da, šta gledaš, ovoga šta je bio prije do ovoga časa, a šta od sada više nije, moj prvi doglavnik. Pod stražu, da se ne miče nikamo! A za drugo ćemo vidjeti!

Prvi doglavnik: *(najprije iznenađen, pa zaprepašten, onda poražen baca se na koljena)* Gospodaru!

Tiranin: *(mahne rukom)* Idi!

Prvi doglavnik: *(izlazi pod stražom).*

Tiranin: *(udara rukom u ruku).*

Dvorjanin: *(ulazi)* Gospodaru!

Tiranin: A sada neka dođu oni građani za one svete stvari.

Dvorjanin: *(ode, a onda uvodi skup građana).*

Građani: *(se duboko klanjaju).*

Predvodnik građana: Svijetli kneže! Mi ponizni građani, tvoji podanici, doznali smo i znamo, da se u ovome kraju nalazi, baš sada nalazi, jedan sveti čovjek, za kojega si i ti, kneže, čuo i kojega poštivaš. I mi mislimo, da je ovo velika prigoda za izmiriti se sa Bogom i otkupiti duše i za steći mjesto u raju i za otjerati đavle iz nas i oko nas, jer i sam papa blagoslivа toga svetoga čovjeka i dao mu je da učini sveti red i dao mu je da propovijeda i da dijeli oproštenje veliko. Pak smo mi mišljenja, da bi bilo dobro, da pozovemo toga svetoga čovjeka u grad i da mu učinimo doček i slavu i sve što je Bogu ugodno. Taj sveti čovjek je Sveti Francisko, koji je svet i čudotvorac i koji je tebi znan i koji je ovdje i rekao je i obećao je, da će narod osloboditi od razbojnika, od strašnoga vuka i od ostalih zala, kako smo sve to jutros doznali. I da će poslati tebi glasnika svoga — rekao je! I mi mislimo da treba učiniti, što bez tvoje dozvole ne smijemo učiniti — da to je sve, svjetli kneže! Tako mi mislimo!

Tiranin: *(slušao je vrlo napeto)* Vi ste me mnogo obradovali i umir'li ovim vijestima! Jest, ja sam toliko čuo za tog svetog čovjeka i njegove fratre. Pričao mi je toliko i naš Gvardijan, ovdje iz manastira u šumi. I želio sam uvijek da ga vidim i čujem i primim sveti blagoslov i oprost grijeha! Jer tko se Boga ne boji, nema sigurnosti u životu! Bog je velik! *(Oštro im govori i gleda ih strogo)* A evo danas svijet se popoganio i buni se i roti i ne možeš nikome da vjeruješ. I gramziv je čovjek i hoće tuđe! Jest! A nije li Isus rekao: »Slušajte gospodare svoje i služite im!« Nije li Isus rekao: »Daj Bogu Božje, a caru carevo!« Nije li napisano u Svetom Pismu: »Svaka je vlast od Boga!?« Nije li rekao naš Spasitelj: »jer koji imaju, dodat će im se, a koji nemaju uzet će im se i ono što imaju!?« Šta je htio reći drugo nego to, da više vrijedi onaj koji pribire nego koji rasiplje, i da su knezovi i gospodari čuvari blaga Božjega, da luda djeca i neuk svijet ne prospu Božji blagoslov. I zato, jer se je svijet izrodio, dobro je da sveti Božji ugodnici kore grješnike i obraćaju ih i da ih upućuju na pokornost i pokoru. Čuo sam da Sveti Franjo u istinu najviše drži do poniznosti i poslušnosti! O, kad bi Bog dao da i vas prosvijetli i okrene, jer ste vi puni taštine i nevjerstva i neposluha! *(čini se blag i skroman):* Jest, jest, mi ćemo zajedno pozvati Sveca i lijepo dočekati, mi ćemo učiniti što je Bogu ugodno, jer je sve u Božjim rukama i jer se treba pouzdati u blagoslov njegovih slugu, a bojati se njihove osude i kletve. I zato *(kao da ih opominje)* razglasite svima, da zna svatko, da nitko ništa na žao ne učini Svetom čovjeku i njegovim drugovima, i da ih lijepo susreću, jer će inače biti kažnjen od Boga i od mene.

Vani buka, a onda se rastvore naglo vrata i upadne u dvoranu sav zasopljen otac gvardijan.

Gvardijan: *(u najvećem uzbuđenju)* Gospodaru!

Tiranin: Oh! Oče Gvardijane! Baš u najbolji čas!

Gvardijan: Gospodaru! Ja sam u takovom čuđenju, zaprepaštenju i gorčini, da ti to ne mogu riječima ni izraziti! *(Padne na koljena)* Jer mi se čini da je danas u ovoj zemlji počinjen najveći grijeh i učinjeno najveće zlo, koje je ikada učinjeno od prastarih vremena ovamo! Oh! Brzo gospodaru, brzo da spriječimo zlo koje se, valjda čini iz neznanja!

Tiranin: *(priđe mu i diže ga)* Koja je to pogriješka i koje je to zlo počinjeno u ovoj zemlji? I šta si tako uzbuđen oče Gvardijane?

Gvardijan: Gospodaru! Gospodaru! Jedan od najsvetijih fratara, koji se danas nalaze u redu Svetoga Franje, kojega i vi poštujete, danas je osuđen na jedan preokrutan način, a ja držim — bez razloga!

Tiranin: Ta kaži, Gvardijane, koji je to fratar, tko ga je odsudio i zašto?

Gvardijan: Onaj čovjek, kojega ste vi malo prije osudili gospodaru, na krutu i sramotnu smrt, i kojega će sad da pogube, to je Fra Ginepro, vjeran i dragi drug Svetoga Franje!

Građani, Tiranin i Doglavnik se trgnu i zagledaju u Gvardijana.

Gvardijan: *(nastavlja)* Žurite se za ljubav Božju i zaustavite zlo dok se stvar ne razjasni. Ah! Toliki se narod skupio. Ja sam gorkim plačem jedva namolio vršioce kazne, da počekaju dok pođem do tebe, da imaju smilovanja. Ali oni će čekati samo vrlo kratko. A možda i ne će čekati!

Tiranin: *(gleda Gvardijana, pa Doglavnika, koji hoće da nešto kaže, ali ga rukom zaustavi, pa će Gvardijanu).* To je nemoguće! Ta kakav Fra Ginepro, Gvardijane! Čuo sam za njegovu svetost i ja! Ta kakav Fra Ginepro! Osuđeni je podmukli najmljeni ubojica, koji je zatečen kad je htio da me ubije i da ovaj grad zapali!

Gvardijan: Nije moguće! Evo kako je! Gospodaru! *(Naglo zasoptavajući se priča).* Ja baš u

L. RUPČIĆ: PORTRET.

grad, a trči jedan dobri čovjek hvata me i viče: »Za Boga trčite evo je pograbljen jedan naš fratar i odmah osuđen i poveden na smrt; dođite da barem dospije da preda dušu na vaše ruke, jer mi se čini dobra je osoba, a nije imao ni vremena da se ispovjedi. Vuku ga na vješala, i čini se kao da se ne brine ni za smrt, ni za spas svoje duše, već se daje vući kao krotka ovca na klaonicu«. — Oh, požuri, gospodaru, jer oni su mi obećali počekati samo dok osuđeni izmoli sto očenaša!

Tiranin: Dalje, dalje!

Gvardijan: *(nastavlja).* Potrčao sam, nu već se sabralo toliko svijeta, da vide taj nagli sud, i nisam se mogao progurati, dok nisam čuo jedan glas, koji je govorio: »Nevaljalci, samo ne škakljite, samo ne škakljite!« I poznat mi je glas i čini mi se: da nije to Fra Ginepro! Bacim se medju svijet i kao lav s laktovima se probijem naprijed i skinem povez sa očiju onoga osuđenika i vidim i vičem: »Fra Ginepro, slatki, za milost Božju! — Ah! Gospodaru! Skoro ni krpe više na njemu, već blato, krv i znoj! Kao Isus Krist! Kao Gospod naš! I htio sam da skinem sa sebe kutu i zaogrnem ga, ali on slatki kaže: »Ne ću ja i ne trebam, a ti si debel, oče Gvardijane, pak bi bilo grdo vidjet te gola!« Oh, sveta, priprosta dušo! — Požuri, Gospodaru, samo sto očenaša...

Tiranin: Nu je li zbilja to on, Fra Ginepro?

Gvardijan: Kao što sam ja tu pred tobom i ti pred Bogom gospodaru! Tko da ga prepozna, onako oderana i umotane glave! Ali sad prepoznaju svi, svi, svi i čude se, i čude se i plaču i mrmljaju...

Tiranin: *(hvata se za glavu)* A što nije rekao, što nije rekao, tko je? Šta nije rekao nego je sve potvrđivao i imao — imao je šilo i ognjilo!

Gvardijan: Oh, ta to je i naša muka s njime. On ima slobodu da ide sam i da živi na svoj način, zbog svetosti velike. I nosi šilo da krpi obuću i ognjilo za vatru, jer mnogo puta ostaje dugo po šumama i sve traži poniženja, muke, osramoćenja i uživa kad je prezren u slavu Božju! On je jedva dočekao da može podnijeti muke! Oh, gospodaru požuri, jer on sada vrlo brzo moli očenaše, samo da što prije bude obješen!

Tiranin: *(užurbao se je u strahu)* Ali zašto, zašto, zašto to sve čini? *(Opasuje mač).*

Gvardijan: Oh, ne znaš ti to sveto ludilo samoponižavanja! Ne znaš ti te slasti biti ubog i

malen i bez vlastite volje: izgubiti sebe u Bogu! Bog šalje ovakove, da vide tašti, pohlepni i siloviti, koliko im vrijedi sve njihovo! — Oh, idimo, zaklinjem te, jer će pasti na nas grijeh, da smo pustili da se izvrši najveći zločin, jer on brzo moli, on sad navlaš brzo moli....

Tiranin: *(leti na vrata, ali se tu zaustavi i viče straži pokazujući na Drugoga doglavnika)* Ovoga konju na rep, ovog ćemo vješati. *(Odleti van).*

Gvardijan: *(leti za njim).*

Građani: *(potrče za njima).*

Vojnici: *(Hvataju Doglavnika i vuku ga van).*

Dvorjanin: *(Ostaje sam i polako se krsti).*

TREĆA SCENA.

Stratište. U pozadini vješala sa izvršiteljima kazne. Fra Ginepro u cunjama kleči i moli. Svuda naokolo mnogo svijeta u gužvi, koji se diže na prste, da bolje vidi, mijenja položaj. Malko po strani stoje tri razbojnika i čudeć se gledaju.

Fra Ginepro: *(diže se i govori)* Ajde sada, dobri ljudi, idemo na posao, ja sam izmolio!

Glasovi iz naroda: Nije još izmolio! Niie moguće! Nije izmolio! Moliti! Još moliti!

Fra Ginepro: *(stade se izjašnjavati su izvršiocima kazne)* A ja velim naglavce, pak dolje zapalite slamu! *(Kad ga oni ušutkavaju)* Ne ovo je za obične griješnike: za grlo! Naglavce, pa potpalite slamu! Ja želim tako!

Prvi razbojnik: Je si li čuo? Žuri mu se u raj!

Drugi razbojnik: Kad zna da će i doći onamo!

Treći razbojnik: U pakao se bogme niko ne žuri. Mi bi se pogodili moliti i sto hiljada očenaša...

Prvi razbojnik: A vidio si onoga sinoć! I pravo nas je bio izgrdio, a onda došao da nas moli za oproštenje i donio vina i kruha i obećanje Svetog Franje, da će nam pribavljati hranu! Ovo su zbilja fratri od Boga i treba da idu u raj, i nije im mjesta u ovom paklu ovdje!

Drugi razbojnik: Kad bi svi bili kao oni, ne bi bilo posla za nas.

Treći razbojnik: Ali ni napasti! A jesmo baš i bez potrebe zli! Što mislite: hoće li nas zbilja đavo odnijeti ravno u pakao? Kad bih znao da bi još nekako mogao izmaknuti mu se, — bi se makar počeo i kajati!

Drugi razbojnik: Dok ima razbojnika iz obijesti, bit će i nas od nevolje! Ugnimo se, da nas ne poznadu! *(ide desno).*

Drugi razbojnik: *(zamisli se)* Eh! *(ide desno).*

Treći razbojnik: *(uzdahne)* Uh! *(ode desno).*

Jedan vojnik: *(uleti s lijeva i viče)* Zaustavlja se! Dolazi gospodar!

(Svijet se okreće i uskomeša).

Jedan momak: *(uleti s desna i viče)* Čudo, čudo, čudo! Sveti Franjo učinio je čudo!

(Svijet se okreće i neki idu k njemu i kupe se oko njega).

Tiranin: *(sav zaduhan, crven, uzrujan, jedva dišući, uleti s lijeva. Dahti, ali ne može da govori, samo maše rukom).*

Gvardijan: *(dotrči za njim, i odmah pogleda na vješala, pa kad vidi da još nitko ne visi, uzdahne)* Hvala ti, Bože!

Gvardijan: *(viče)* Fra Ginepro! Slatki fra Ginepro!

Tiranin: *(ide kroz svijet, ali se hvata za srce, očito zbog trke, koju je imao)* A zašto mi nisi rekao, zašto mi nisi rekao, oče blaženi...

Fra Ginepro: *(prema tiraninu):* Gospodaru, gospodaru ti naredi: za noge i vatru pod glavu! Je li? Ovaj nevaljalac ne će, gospodaru!

Tiranin: *(jednom rukom hvatajuć se za srce, dok drugom maše, što nitko pravo ne razumije i posrće tako te ga pridržavaju)* Ja... nisam htio... nisam znao... nisam znao...

Više djece *(doleti sa desna odkud i onaj momak i viču):* Čudo, čudo, čudo! Sveti Franjo ukrotio vuka!

(Svijet se još više strči oko ove djece).

Tiranin: *(koga su posjeli na jedan kamen izmučen, bije se u prsa)* Ja nesretnik! Bog će me kazniti! Bog će me sigurno kazniti!

Gvardijan: *(tješi ga)* Glavno je da smo na vrijeme, gospodaru!

Jedna žena: *(uleti s desna, odakle i djeca)* Ah! Žene, ljudi, narode i gospodo! Veliko čudo! Sveti Francisco! Sveti Francisco! Svi smo vidjeli na svoje oči! Evo vida mi! Izadje pred šumu i prekrsti se rukom i svetim krstom, i pođe naprijed, a mi svi čekamo u strahu. I evo ga: on!

Glasovi: Tko!?

Žena: Vuk! *(Jeza naroda)* I usprkos tolikog svijeta, pođe prema njemu sa ovoliko otvorenim ustima i zubima!

Glasovi: Tko!?

Žena: Vuk! I sveti Franjo priđe bliže, a mi natrag, i on načini sveti krst prema njemu i pozove ga milo k sebi i reče mu: »Dođi, brate vuče!« — Brate vuče, reče mu! O slatki sveti Franjo! »Ja ti zapovijedam u ime Krista, da ne učiniš zla ni meni

ni nikome!« I čudo neviđeno, on zatvori gubicu, i polako priđe i sjedne pred njime!

Glasovi: Tko?

Žena: *(viče)* Vuk! *(nastavlja):* I onda mu reče: »Brate vuče« — brate vuče, reče, — »Ti činiš mnogo štete i zlodjela mnoga si počinio, trgajuć i koljuć Božje stvorove, i ne samo živine nego i ljude, koji su na spodobu Božju. Zaslužio si vješala, — reče — kao najgori tat i razbojnik — i cijeli kraj ti je neprijatelj! Ali ja ću da učinim mir, brate vuče, između tebe i onih ljudi — reče — tako, da ih ti više ne napadaš, a oni da ti sve proste i da te ne gone više ni ljudi ni psi« — reče. I on sve tijelom, očima i repom pokazuje da prima.

Glasovi: Tko!?

Drugi glasovi: Ta vuk!

Žena: I još mu reče: »Ja znam da si sve zlo počinjao zbog gladi! Ali kad vidim da želiš mir, ja ti obećajem, da ću urediti da ti ljudi ovoga kraja daju što ti treba za jesti i to stalno dok budeš živio, da ne budeš trpio gladi! A ti ne ćeš nikada više nikoga napadati! Obećaješ li, brate vuče?« — reče on i pruži mu ruku, a vuk mu dade šapu i kimao je glavom. Tako mi Bog pomogao!

Glasovi: *(najvećega čuđenja. Sve se skupilo oko žene, koja to sve priča ispred tiranina i gvardijana, koji slušaju začuđeno. Prišla su i tri razbojnika i slušaju).*

Žena: *(odahnuv, nastavlja)* A onda dade vuku hrane i kad ga nahrani reče mu: »U ime Krista ti nalažem, da sad pođeš sa mnom i ne podvojiš ništa i sa pouzdanjem ideš, da potvrdimo ovaj sveti mir Božji«. To reče — i podje, a on za njim.

Glas: Tko?

(Buka iz vana desno odakle počme dotrčavati mnogo svijeta, sve ogledavajuć se u pravcu odakle trči).

Žena: *(uzmakne dalje)* Evo ih, tu su!

(Velika krika i strka).

Tiranin: *(ustaje na noge).*

Gvardijan: *(trči desno).*

(Svi se slegnu u tom pravcu, pa onda opet stanu bježati ili se razmicati. Najposlije se s desna iz pozadine pojavi Sv. Franjo).

Sv. Franjo: *(idući polagano sav blag i krotak, držeći jednu ruku na glavi velikog jednog vuka koji ide uz njega. Svi se razmiču, kako on stupa naprijed, a onda se on zaustavi u sredini.*

Tiranin: *(gleda sa najvećim čuđenjem, strahom i neizvjesnošću u sv. Franju, a onda drhćući klekne)* Pomiluj oče! Pomiluj oče! Pomiluj oče!

Sv. Franjo: Šta uzmičete i šta se bojite, braćo draga? Zbog grijeha i pohlepa naših dolazi strah na nas! Strah od života i strah od smrti! A od straha okrutnost i mnoga zla! Tko sam rado daje, ne boji se da će mu se uzeti: tko u Boga živi ne boji se umrijeti! Zato što ne damo jedni drugima postaju vuci vucima. Bojite se gubice ove male živine, a ne bojite se žvala paklenskih! Vratite se pravdi i milostivosti i bit ćete oslobođeni vukova u sebi i oko sebe na ovom i onom svijetu! Evo, ovaj ovdje vuk obećao mi je da će učiniti mir. Želite li ga i vi?

Glasovi: Tko ne želi?

Sv. Franjo: Obećate li ga hraniti dok je živ, ja vam za njega jamčim, da ne će napadati ni vas ni stoku vašu. Obećajte!

Narod: Obećajemo! Obećajemo!

Tiranin: *(bije se cijelo vrijeme u prsa, pa od jednom tresuć se ustaje, hoće da pođe prema Sv. Franji, ali ga opet izda srce, te padne pred njega)* Što da činim, što da činim, sveti oče, da spasim dušu! Da ublažim osvetu Božju?

Sv. Franjo: Bog ti je milostiv, jer te je dôveo ovamo! Riješi se straha od ljudi i od smrti! Riješi se onog zbog čega se bojiš: tijelo svoje riješi imetka, a dušu svoju pohlepe!

Narod: *(udivljen, šapuće).*

Tri razbojnika: *(primiču se polako).*

Fra Ginepro: *(ostao je sam i zaduben je u molitvu, te ništa ne čuje).*

Tiranin: Oh, ja vidim da mi dolazi kraj života. Sve moje čim umrem, crkvi Božjoj i vama časnim ocima, da me preporučite kod Boga na nebesima!

Sv. Franjo: Ne ide se na put pod oblake sa utezima na nogama, niti se zaplivati može sa mlinskim kamenom oko vrata. Tko ne dade živ ono što najviše voli, ne će mrtav dobiti ono što najviše moli!

Tiranin: Zbilja?! Zbilja?! Baš tako?

(Digne se sa mukom): Onda narode, čuj! Ljudi čujte! Evo ovdje ja sada dajem i podjeljujem sve moje dragome Bogu kroz ruke ovih svetih ljudi! Za spas svoje duše!

Sv. Franjo: Za uveličenje ljubavi Božje! A ja primam od tebe i podijelit ću sve siromasima i bolesnima!

Tiranin: *(pade, uhvativ se za srce na tle)* I nemam ništa više svojega!

Sv. Franjo: Sretan si i presretan što nemaš više ništa i duša ti je slobodna!

Tiranin: Oh, oh, oh! *(Umire).*

Sv. Franjo i Gvardijan: *(kleknu do njega, a isto čine i mnogi drugi od naroda).*

Fra Ginepro: *(diže se, vidi se sam, a sav narod dolje, te se uzvrti i viče):* Izmolio sam i drugu stotinu! Što radite! Gdje ste, ljudi!

(Svi, koji su ga bili zaboravili, sad se stanu okretati prema stratištu, a i neki se stanu smijati).

Sv. Franjo: *(kad je čuo njegov glas diže se i potrči pravo prema njemu šireći ruke i slatko dozivajući):* O ovčice, Božja, draga! O igračko i luđače Božji! O, brate moj slatki! *(I popev se na vrh stratišta, klekne pred Ginepra i zagrli ga srdačno):* Bog, Bog, Bog te blagoslovio!

Fra Ginepro: *(začuđen prisustvom Sv. Franje, najprije stoji kao da se iza sna trgnuo, a onda se obraduje te klekne i on i zagrli ga)* Ideš li i ti sa mnom slatki moj oče! O, Bog, Bog, Bog te blagoslovio!

Ostanu tako do kraja zagrljeni, na vidnoj uzvisini baš pod vješalima.

Narod: *(se razmaknuo desno i lijevo).*

Vuk: *(je legao do mrtvoga tiranina).*

Gvardijan: *(stoji u sredini dolje, klečeć i okrenut prema ona dva zagrljena fratra.*

Tri razbojnika: *(pristupaju gvardijanu).*

Prvi razbojnik: Sveti oče!

Drugi razbojnik: Ako ima još za nas spasenja!

Treći razbojnik: *(klekne)* Preporuči nas svetome ocu i reci mu neka zapovjedi što da činimo! (ZASTOR).

Anonimus.

IZ JEDNOGA PISMA

Mladenački strasno i puno svežine,
Veče ovo ima miris tvoje kose,
Što ga raznježeni plahi vetri nose,
Što mi razdragani stižu iz daljine,
Pijani mirisom plave tvoje kose.

I zasiplju tugu moju u samoći
Mirisima dragim kose i tvog tela,
Iz kojih se diže, mlada i vesela,
Uspomena tebe strastvena i bela,
Da postane mojom tople ove noći.

Puni tebe, tvoje raskošne mladosti,
Moji nervi trepte od sreće radosni;
Uspomene miris topli i zanosni,
Odganja mi tugu i jad nemilosni,
I svi nervi puni negdašnje nježnosti
Večeras te vole sretni i radosni.

B. Prodanović.

PJESMA SRCU

I.

Ti si bol i radost svakom ko te nosi
I jedina staza uzvišenom cilju.
Ti si ona ruka, koja vječno prosi
U gladi i b'jedi ko u izobilju.

Ni jedan naš korak bez tebe ne kroči;
Ni jedan kret duha nije izvan tebe.
Uv'jek si uza nas, kao sjaj uz oči,
I ni jedne mjere ne poznaš van sebe.

Sve si u drhtanju vazduha što struji,
Sve u strasnom ritmu blistavih poema:
Bez tebe se samo ljubavlju prohuji,
Ko pogled prostorom, u kom ništa nema.

II.

Ne daš našem oku da zaklopi zjene,
Niti našoj duši da zamre u ploti.
Sve si u vječnosti, žiži vaseljene,
I sve je tek tobom intimno Ljepoti.

Ti si šumno more, što u sebe saspe
Huktanje svih r'jeka; i u njedra čija
Sav se život kupi, da se snažno raspe
U draž veselosti i bol tragedija,

I ti si naš očaj i čarobna meta,
Kojoj naše biće r'jetko kada stiže:
Sve dobiva c'jenu urezom tvog dlijeta
I božanstvo onog, koji te užiže.

B. Gjukić.

L. RUPČIĆ: ZAGREB, JOSIPOVAC.

PROGNANI

(Konac romana).

XI.

Bolest. Obolio krajem novembra. Učinilo mu se, da je on to godinama putovao sa teškim bremenom na leđima. I istom sada, kada je došao k meti, i skinuo breme, — osjetio teški umor, i vrtoglavicu, pa posrnuo.

Upala porebrice. Jaka. U prvi mah mu se učinilo, da je tu kraj. Kao da mu je neko prosijecao grudi oštrim noževima.

Pa prešao u bolnicu. Poneki put pogledao ga liječnik zabrinuto. I zadržao ga pun mjesec dana. A na rastanku mu rekao: da te zime ne smije ozepsti pod nikoju cijenu. Inače, — —

*

A kada se vratio u svoje selo, javili mu, kako se u selu sprema nešto, nalik na pobunu. Njih trojica išli po selu i nagovarali ljude, da n j e g a prognaju. A seljaci odgovarali od reda: da im on nije ništa kriv. A kome je kriv, neka ga goni. A ona trojica pošli onda u varoš k pučkome tribunu, da pitaju šta da rade. A tribun im odgovorio, da za izbacivanje notara nije potrebno cijelo selo, ni polovina, ni trećina. Nego neka se slože njih d e s e t o r i c a, pa neka ga odstrane iz općine. I prognaju iz sela.

*

Ali se pokret nenadano slegao. Zemljoradnička zadruga dovela iz varoši — — odred vojnika. Seljaci bili počeli sjeći vlastelinske bagrene i sa onoga dijela zemljišta, koje je zadruga držala u zakupu. — — I sakupilo se selo pred općinom. A mlad oficir pitao, ko to siječe bagrene? I ko to buni ljude? I nagovara ih na prestupe? A seljaci spuštali glave. I skrivali se jedan za drugoga. A oficir grmio sa općinskih stepenica:

— Sramota! Mi vam donijesmo slobodu, a vi idete pa pljačkate. Ali za pljačkaše nije sloboda! Za pljačkaše je batina. I koji se usudi u buduće dirnuti tuđu stvar, ili praviti nered, — doći ću, i odcijepiti mu dvadeset i pet. — — —

*

A Ivana Grašara zaboljelo u prvi mah srce. Zar je on t o zaslužio od svojih seljaka? No brzo se umirio. Zar mu nije i onako postalo sve mrsko, otkako mu se učinilo, da se u selo uvukla crna zmijurina? I zar bi bilo nešto strašno, kada bi, činovničić Ivan Grašar, podijelio sudbinu — — sa prognanim kraljevima? — —

A mati pisala:

»Šta je to s tobom Ivo, što se ne krećeš kući, sve se vraća sa sviju strana, i dolazi svojoj kući,

samo ti kao da si preko tri mora daleko, ne znam kakvo je to srce u tebe. Zato hajde odma kući, čeka te tvoj stari dom, krajnje je već vrijeme da se opravi sav svijet što opravio što posagrađivao nove kuće, nećeš poznati svoju Grebensku kad dođeš, samo je naša kuća najgora u selu, to ti istinu kažem pa me sramota. Zato dođi, da se dogovorimo i otpočnemo râd, ja mislim da ćeš zidati novu kuću, valjda nisi ti sjedio skrštenih ruku ovoga rata, kada su drugi stekli, valjda si i ti. Ovdje ima mnogo novosti i promjena, ali ja ne mogu sve da ti napišem nego kad dođeš sve ćeš čuti i vidjeti. I pozdravlja te. gosp. Makarije da dođeš što prije volio bi da te vidi, ne znam da li ćeš ga zateći živa sam je sebi jadnik skratio život. U početku rata jako se prepao zbog politike da će ga zatvoriti ali ga nisu dirali, a poslije se i suviše okuražio, zaradio lijepih novaca na aprovizaciji, i onda se strašno propio nikad nije ni izlazio iz birtije i po čitave noći sjedio za kartama, a kada je došao prevrat htjeli nekoji da ga ubiju varao kaže na aprovizaciji, ali on uzeo pušku pa kaže da ide u komite, i tako se to nekako zabašurilo, a poslije bio u narodnom vijeću, i nije se jedno dva tri mjeseca ništa radilo, nego se pilo dan i noć, i tako ti jedne noći nesretni Makarije pao onako pijan u grabu i ležao dok nisu na njega slučajno naišli pa prozebao, i sad eno strašno se pati, sve se zlo skupilo.

Dakle do viđenja pozdravlja te
Mati«.

*

A proljeće ogranulo. Povratilo se, odnekuda iz vječnosti, u svoj svojoj slavi. Prosipalo na zemlju mlazeve svjetlosti i topline. Prosipalo cvijeće i miris. I nove boje, i zvuke. I zakucalo na srce ljudsko

— Ustaj, čovječe! Evo sunca! — —

I ustao Ivan Grašar, i grijao se na toplome suncu. Činilo mu se, da je prekužio dugu i tešku bolest, pa sada ozdravljava. I učinilo mu se da sada, poslije mnogo godina, prvi put osjeća svu toplinu i svjetlost sunca. I svu ljepotu zemlje. I da je sin zemljin. I da je bio dugo, dugo, u zavadi sa materom zemljom, pa se sada izmirili.

U prvi mah htio je da, jednostavno, i bez ikakvih formalnosti, ostavi mjesto i službu. No poslije se predomislio, pa tražio dug dopust — radi oporavka zdravlja. Pa ipak je osjećao jasno, da se ne će vratiti sa toga dopusta. Osjećao je, da mu tu nema više mjesta. Da mora poći dalje. Opet. — —

To je osjetio najjasnije, kada je, poslije dvomjesečnoga odsustva, opet stupio u općinsku kancelariju. Sve mu se okrenulo. Došla mu strašno niska, mračna, tjeskobna. Pa ipak je on proveo u njoj skoro šesnajst godina! Pa ga obuzela tuga. Gdje su te godine! — — —

A sredinom aprila krenuo kući. Putovao teško i sporo. Voz stajao dugo na svima stanicama. Na većim i po čitave sate. Kretalo se kad naiđe dobra volja. Željezničari se nutkali.

— Hoćemo li, druže?

— Mani! Dobro nam je i ovdje. Ovakvog vina nisam skoro pio. Ded! Za zdravlje!

— Za zdravlje!

Onda se kretalo dalje. I poslije puna tri dana, — ugledao Ivan Grašar, iz daljine, zvonik crkve Svetoga Lazara Četverodnevnoga. Željeznica prolazila kroz Grebensku. Izgradilo je vrijeme. — —

A srce Ivana Grašara zakucalo jako. U njemu uskrsavala prošlost. — — A dan bio lijep, prelijep. sve blistalo u svjetlosti.

Još jedna stanica. I čitav sat čekanja. Pa dalje. I — eno njivâ. Eno poznatoga puta, koji skreće od glavnoga druma, i vodi u selo. Eno sela. Još malo. Još. Još. Pa sve sporije. Stanica. Nekoliko poznatih lica. Pomislio već da im se javi. No primijetio, da ga ne poznaju. Pa oćutao. Neka. Ima vremena. Pa krenuo u selo. Pustio sve napred. On će sam. Posljednji. Sa svojim mislima. A oni ga obilazili. Zagledali se u njega. I prolazili. — — —

Groblje. — — Kao da se razumjelo samo po sebi, — svratio. Osjetio onaj naročiti miris. — — Hodao, razgledao, tražio, i — — zadrhtao. — — — Grob. Krst od kamena. I napis: »Ovdje počiva u miru Božijem Ana Vizner rođena Stojkić«. — — — Oko groba ograda od letava. A na grobu cvijeće. Dvije ružine stabljike. Obje, — tako mu se učinilo, — od žute ruže. Jer pupoljci ne bjehu još izbili. Samo list ozelenio. — — A dolje busen ljubičice. Već precvjetala. I đurđevka. Tek mu počeli izbijati cvjetići. Sitni, bijeli, kao zrnca bisera. — — Dugo gledao u ta zrnca. I u slova na hladnom kamenu. A kapi, krupne kapi bola, padale jedna po jedna na srce. — — —

Pa opet hodao između krstova. Razgledao, tražio. Vuklo ga nešto, da vidi još koji grob. Još koji napis. I gle, — tamo na nekoliko koraka od mrtvačnice, — svježa humka. I povelik, drveni krst. Prišao, pogledao, i opet zadrhtao. »Ovdje počiva u miru Božijemu Makarije Kostić«. — — Kako mu nije mati javila! — — —

Selo. Opet poznata lica. On poznao sve. A njega niko. — — Evo ga pred crkvom. Pod bagrenima. A bagreni tiho šušte, — kao i nekada. Crkva Svetoga Lazara bijeli se kao i nekada. — —

Eno i stare kuće! Eno je! Malko nagnuta. A nečija ruka kao da je pridržavala — — dok on ne dođe. Opravljala je. Krpila. I — — tu je. Zastao.

Ona ista jabuka, sa jednim dijelom krošnje na sokaku. Ostarila. Jedan se stup odlomio. Pa ipak — — sva u cvijetu. Kao nevjesta, kad polazi na vjenčanje. Oko nje miris. Raskoš. A gore, na grani, cvrkuće lastavica. A oko cvjetića oblijeću pčele. Zuje. Sve isto — kao o n o g a jutra. Sjetio se. Srce mu čisto zamrlo. I pomislio: — A da sve to nije bio san? —

Ušao u dvorište. Mati se baš pela uz stepenice. Nosila nešto drva, sitno nacjepkanih. Pa zastala. Zagledala se u njega. A pogled joj pitao: ko je? On se osmjehnuo. Skinuo šešir. Spram sunca bljesnula — prosijeda kosa. Ona se trže. I ispusti drva.

— Ja sam!

— Ivo! — —

*

Razgovor nikako da se iscrpe. Morao joj pričati sve do sitnica. A jednoga dana, ona ga zapitala, smiješeći se i kao oklijevajući, šta misli sada? I — da li je šta u r a d i o? Da li je s p r e m i o šta? Ne za nju, nego za sebe. Jer ona ima nešto. Radila, prometala se. P i l j a r i l a. Pa sakupila priličnu krajcaru. — — Nego voljela bi znati, šta je o n uradio. On je muško. A moglo se. — —

On se nadao tim pitanjima. I dolazilo mu da joj kaže, pola u šali a pola u zbilji, da je on cijeli rat, i cijeli svoj život, — prosanjao. No uvidje da treba reći nešto ozbiljnije. I reče joj: da je mogao steći novaca. Ali je, na svakom koraku iskrsavalo pitanje: novac? — ili čast? I on je izabrao čast. Čist obraz.

— Čist obraz je, sine, prvo na svijetu. Ali — — i budućnost! Budućnost, sine! — — Kakva te budućnost čeka? — —

Gledali se. Bilo je nečega strašno teškoga u materinim riječima. Kao olovo. On osjećaše svu tu da joj odgovori, a da ne izusti — frazu? Njemu bijaše već dojadilo to vječno polaganje računa, i težinu. I bilo mu teško. I krivo što ga to pita. I kako otkrivanje sebe, svojih misli, namjera. — — I, kao da skida sa sebe neki sinji teret, on reče sa naporom:

Učinilo mu se, da gazi po grobovima mladosti. I bilo ih na svakom koraku. U staroj kući. Pod bagre-

— Moja budućnost, majko, počinje sada! — —

I opet se gledahu dugo i ćuteći — kao nekada. I opet izbi sličnost, — kao i nekada. — — —

XII.

Došao u svoju »Galileju« tiho, gotovo nevidljivo, kao duh. I za tu sedmicu, i nešto jače, koliko se bio zadržao kod kuće, nije gotovo ni s kim progovorio riječ. Ne zato, što bi se tuđio od ljudi, nego zato, što nije mogao nikako da smisli, šta da im kaže. Ili šta da ih pita? I zar nije nastalo vrijeme velikoga ćutanja?

U ostalom, sve se bilo izmijenilo. Od njegovih negdašnjih drugova, i članova pjevačkoga društva, bio samo bucmasti, i dvije ženske. Sve ostalo rasturilo se kojekuda po svijetu. Ili pomrlo. Izginulo u ratu. Ili živjelo još negdje u dalekoj, mračnoj Rusiji.

K bucmastome otišao jedno dva puta. No onaj je pokazivao za čudo malo smisla za sve ono, što je n j e g a zanimalo. Kad mu spomene što iz prošlosti, — on se nasmiješi, i kao milo mu, — ali se ne sjeća jasno gotovo ničega, i, — prelazi odmah dalje. On htjede da ga pita za Anu, no ne mogade: riječ mu zapela u grlu. A za Makarija mu on sam ispriča, da se je bio propio, da je imao dvoje djece, i da mu se udovica, tu pred koji dan, preselila u varoš.

Ali je, zato, posjećivao sve o n o d r u g o. Posjećivao negdašnje svoje kutove, hodio svojim negdašnjim, dragim stazama, i gazio u svoje rođene stope. nima. Na onoj vijugavoj stazi, što vodi kroz njive i livade u šumu. I u šumi, punoj hladovine, i mirisa od mahovine ,podmlađenoga zelenila, i tičijega cvrkuta. Tu one iste, samo malko prorijeđene, visoke bukve, koje su ga, — tako mu se učinilo, — dočekale kao staroga, dragoga znanca, i, u znak pozdrava, zašumile tiho, svojim tek ozelenjelim krošnjama. —

I stojeći na toj vijugavoj stazi, u zelenim livadama, pod plavim nebom, u svjetlosti sunčanoj, činilo mu se da sada, zajedno sa proljećem i novim životom uskrsava i on sam, njegova prošlost, i onaj bujni mladić, koji je nekada prolazio tuda. I u tim trenucima on poznade, kako opojnu ljepotu je nekada tu usisavao.

I ma koliko se otimao, — tuga je sve većma pritiskivala srce. Ali čudno! I ona sama bila je nekako opojna, kao i sve to što ga je okruživalo. — — I ma koliko se otimao, i nazivao sebe sentimentalnim, i ženom, — suze su opet navirale. — — —

A ljudi, koji su ga viđali tuda, nailazili i prolazili pored njega, — gledali ga u čudu. A poslije pitali jedan drugoga, ko je taj, što se viđa po selu, po polju, po šumi, čak i u groblju? I istom poslije dva-tri dana, kada se opazilo odakle izlazi, i kuda svraća, — odgovarali jedan drugome:

— Ta to je Ivan Grašarev!

Često se zadržavao u sobičku. Tu se naročito isticala prošlost. Tu je provodio dane, u samoći, njegov zlosretni otac. Tu su sada visile, jedna spram druge, i u jednakoj veličini, i njine slike, njegova i Anina. (To bijaše jedina uspomena na Anu. Sve ostalo, poslije njene smrti, bijahu raznijela njena braća). Gledale se. — — —

Otišao i u crkvu. Ne za vrijeme službe, nego onako, — sâm. Otišao k sveašteniku, rekao mu ko je, pa zamolio ključ od crkve. Slušao, reče, da je crkva, za njegova odsustva, dva puta opravljana, pa bi da vidi.

A sveštenik ga gledao tako, kao da nešto ne shvata, i — dao mu ključ.

Srce mu zakucalo jače, kada je prišao crkvenim vratima.

Ruka mu zadrhtala, kada je zavrnuo ključem. Ušao. Tišina. — — Onaj isti, na vlas isti, miris od tamjana, kao i nekada. I sveci .I polutamni svodovi. On postoja dobar čas na sredini, okrećući se lagano na sve strane, i razgledajući. Bila je zaista lijepo obnovljena. Onda se zagleda u amvon. I priđe mu. Podiđe ga laka jeza. Šapnu:

— Tu je otpočela tragedija! — —

I vidje opet svoga oca tu, na amvonu, kako vrti sa svjetionikom, i kuca štapom po njegovim stakocima. Pa opet šapnu: — Šta je on htio? — — Poludio! — — Da, to je najlakše reći. Naša mala pamet i ne zna ništa drugo, nego: poludio je. A kako bijedno izgleda to naše mudrovanje, spram veličine bola i jada, koji je morao podnijeti, dok se nije popeo tu, na amvon! — — Na amvon — — Na amvon — — — ponavljaše on neprestano šapatom, i pope se na prvi krug. Jeza ga opet podiđe. Nešto ga vuklo, da se popne sasvim gore, na treći krug. Osmjehnu se i protrlja čelo. Htjede da siđe dolje, ali nešto kao da ga držaše. Nešto neodoljivo. Nečija nevidljiva ruka kao da ga je držala, i povlačila da korači i dalje, na drugi, pa na treći krug. Smiješeći se, i osjećajući sve jaču jezu, on šapnu opet:

— Jesi li ti, oče moj? Zoveš li me? Treba li da pođem tvojim stopama? — — Da izvršim nešto. — — Jer ti si, čini mi se, rekao t a d a susjedima, da ću ja nešto — — objaviti, izvršiti. — I, — — ne, ne, ja sam, čini mi se, u groznici. A možda sam i lud, ko će to znati? Jer eno, i pop me je pogledao, malo prije, tako, kao da je htio da se uvjeri, jesam li pri sebi. — — Uostalom — —

On opet protrlja čelo. I htjede da siđe. I opet ga nešto zadrža. Nešto čudno, neodoljivo. Oko blijedih usana zaigra opet osmjeh. Obuze ga vatra. I šûm odnekuda iz daljine. I ispuni šûm crkvu. I poče se crkva naglo puniti. Hiljade glava tiskalo se tuda, oko njega. Sve oči uprte u njega. I pitaju oči, i pitaju usta: — Šta je? — — U čemu je smisao? — — Što je smisao o n o g a, što se t a d a tu izvršilo? — — Govori! — — Objavljuj! — —

I, neprestano sa onim tihim smiješkom oko usana, i sa takovim izrazom na licu, kao da se uzdiže nekuda u visine, on šapnu, — a učini mu se kao da viče na sav glas:

— Zaista vam kažem, crkva, — — o v a crkva, — svršila je svoje. Ona otpočinje sada svoj posljednji period, — period propadanja. Ali neka se ne plaši, i neka se ne žalosti srce vaše! Jer gle! Na ovim ruševinama, sagraditi ću novu crkvu. Višu crkvu. Novu stanicu na putu u život vječni. I unijeti u nju višu vjeru. I obnoviti njome vezu, između neba i zemlje, između Boga i čovjeka. — — Od patnje, i velikog bola, što ga uzeh sa čovjeka, — udariti ću joj temelj, i ni stoljeća, ni bure ni potresi, ni sile paklene, ne će je uzdrmati. I što veće budu bure i potresi, — bivat će sve čvršća, i sve viša. — — — Vi plačete? Utješite se! Mnogi kamen, i mnoga cigla iz ovih ruševina, bit će uzidana u novu crkvu. Utješite se! — — — Jer, — cijeli život mora poći naviše. Zaista vam kažem, još ćete morati — — —.

Napolju se začu nekakav štropot. Učinilo mu se, da čuje nečije korake. Kao da je neko ušao u crkvu. On se jako trže. Vatra se naglo stišavala. On siđe sa amvona, i pogleda k vratima. Ona pritvorena. Ne ču se ništa. Onda se pope na kor. Na prostrani kor crkve Svetoga Lazara. Pa zastade na sredini. I nađe, — činilo mu se da je našao, — baš ono isto mjesto, one iste dvije cigle, gdje je i nekada stajao, kao dirigent svoga pjevačkoga društva. I gle! Čim je tu stao, — počela oko njega uskrsavati i negdašnja rajska slika. Eto tu, lijevo, — soprani. (Tada, kao dirigent, on je stojao uvijek, okrenut licem k oltaru). Iza njih tenori. Desno — alt. A iza alta, i pozadi, — basovi. — —

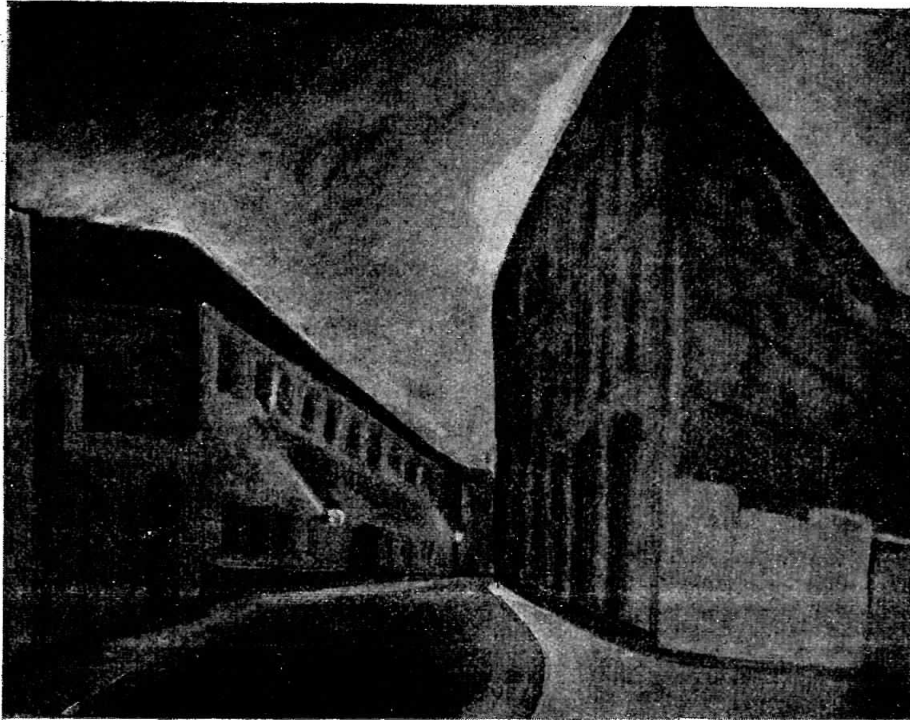
I — prosuše se, na jedared, zvuci. Oni isti, negdašnji zvuci. I prosu se snježna svjetlost Božića, — onoga istoga Božića, kada su se i ti zvuci prvi put prosuli. Zamirisa onaj isti miris slame, bora i tamjana. — — I prosu se sunčana svjetlost proljeća, i subote Svetoga Lazara. I Uskrsa. I gle! Zamirisa onaj isti miris zelenila, i ljubičice. — — I zatreperiše, kao na večernjem nebu, dvije zvijezde, — Anine oči. I, dok on daje glas, — upijaju se njini pogledi, jedan u drugi, i grle se, i lete tako zagrljeni, nekuda u visine. I — — No šta to bî na jedanput? On daje glas. I opet im se pogledi upili. Ali je, u njenom pogledu, izbilo nešto teško, ukočeno. I gle! Istom sada, poslije dugoga niza godina, — on razumjede taj ukočeni pogled. I nijemo pitanje u njemu:

— Ko si ti? — — Šta hoćeš? — — Kuda hoćeš da me povedeš? — — Šta će biti sa mnom? — —

I gle! Progovoriše i njene usne. On ču njen turoban glas:

— Ja sam m o r a l a propasti, — — radi t e b e ! — — Ja sam morala propasti, da bi t i ostao slobodan! — — —

Suze mu navriješe opet.

L. RUPČIĆ: ZAGREB, OPATIČKA UL.

— Za čim ja to plačem? — šapnuo je, osjećajući opet onu čudnu, opojnu radost od tuge, koja ga je gušila. — Za mladošću? Za izgubljenim rajem? Za propalim životom? Je li propao? Je li zaista propao? A znaci? Zašto su oni bili? Ili je ono bilo, možda, samo posljednje viđenje Boga, — — sa dna pakla? — — A zašto sam rekao materi ono: Moja budućnost, majko, počinje sada? Je li to bila prava riječ?

I tako još neka tri — četir dana.

A poslije se čudili oni, koji su prolazili dolinom, njivama i livadama, i bili se već navikli, da vide nekakvog čovjeka, koji je tuda hodao, i izgledao kao da nešto traži, — i pitali se: gdje je? I pitali jedan drugoga, gdje je o n a j ? I odgovarali jedan drugome, sliježući ramenima:

— A Bog će ga znati gdje je! Nestalo ga! — —

Jovan Paliković.

BOŽIĆNA NOĆ

Spušta se nemirna noć,
nemirna hladna noć,
u krilu nosi mnogo, mnogo krikova
bolnih drhtaja zvijezda,
a hladan pokrov bijelih krinova
produžio se u hladnu nedoglednost.
U svakom srcu noćas procvast će
floretna priča mira među ljudima,
i svako srce jače će zaigrati
u svome krugu,
dok će tiho ploviti
Svemirom plavim
jeka bijelih zvonova.
Polako tiho maglom će obaviti
sve brige ljudi,
težnje i sva prezanja
i male nade još nevinih srdaca
i plamne strasti tamnih ljudskih virova
i sve će snivat u zlatnome umiraju
nebeskih luči
san sreće i veselja.
A sutra, kad će mrazno sunce granuti
i osvjetliti mrtve grane vrbike
i napuniti svemir bolnom prazninom
u kolibi će bijeda zjati grohotom
i vriti u gladnoj bosoj dječici
i majci što će sa grcajem u grlu
pričati djeci
priču
bijelog Božića.

Ante Franulović.

IZ MOGA ARHIVA

Priopćuje Janko Ibler.

V.

Nedavno sam imao prilike da jednim povodom u feljtonu »Obzora« (br. 276. od 13. oktobra) napišem nekoliko redaka o pok. Kosti Hörmannu, koji je u svojem teškom položaju u krilu bos.-hercegovačke vlade stekao velikih zasluga za našu kulturu i hrvatsku i srpsku, a da mu naše javno mnijenje nakon smrti nije iskazalo ni priznanje ni zahvalnosti. Ne ću da ponavljam, što sam na označenom mjestu kazao, nego ću samo podsjetiti čitaoce »Vijenca«, da je Hörmann osnovao i (sa Silvijem Kranjčevićem) kroz više godina uređivao sarajevsku »Nadu«, s kojom je išao za jednim visokim kulturnim, a ne političkim ciljem, i da je sjajni sarajevski muzej sa svojim palačama »pravo pravcato njegovo dijete«. To su djela, koja bi opravdala opseznu biografiju ove rijetke ličnosti na području Bosne i Hercegovine. I ja ne sumnjam, da će se naći objektivan čovjek, koji će je napisati, kad dođe vrijeme za to. Zasada još kao da nije došlo.

Kad me je uoči god. 1895. Hörmann pozvao na suradnju u »Nadi«, ja nisam odgovorio ni bijele ni crne, jer sam imao previše svoga posla i jer nisam bio načisto o njenoj tendenciji. Onda je došao u Zagreb Kranjčević, koji je i druge skeptičare i mene pouzdano informirao o kulturnom značenju ovog sjajnog lista. Ujedno me je uputio, da Hörmann, kao stari moj znanac, veoma žali, što se ne odazivljem, jer to smatra nepouzdanjem u njegovu ličnost, kojega on nije zaslužio. Na to sam Silviju obećao, da ću napisati barem 3—4 »pisma iz Zagreba« i da ću poslati, čim je revidiram, jednu svoju »crticu«, koju već nekoliko godina imam u ladici i koje ne želim radi njenog političkog sadržaja u Zagrebu i sa svojim imenom štampati. On je bio zadovoljan, a ja sam nekoliko dana kasnije poslao Hörmannu pripovijest, koja je štampana istom u prva tri broja god. 1896. sa djevojačkim prezimenom moje matere, te sam mu obećao nekoliko zagrebačkih pisama. Vrijedno je čitati, kako me je odmah zgrabio i uposlio za svoju »Nadu«.

Sarajevo, 31. I. 1895.

Veleštovani gospodine!

Nemojte mi zamjeriti, što tek danas odgovaram na Vaše cijenjeno pismo od 14. ov. mj. U jednu ruku pomela me porodična žalost, a u drugu imadem uz zvanične dužnosti pune šake posla oko »Glasnika zem. muzeja« i »Nade«, pa često ne znam upravo, što da prije prihvatim.

Radosno pozdravljam Vaše suradništvo te Vam javljam, da će Vaša pripovijetka izaći u »Nadi« možda u 6. ili 7. broju. Prije ne može, jer imadem nekoliko starijih priloga, a mimo toga valja mi donekle obzir uzeti na domaće pisce, naročito one iz muhamedanskih i srpsko-pravoslavnih krugova. S obzirom na Vašu želju obećajem Vam, da ću tajnu održati...

Odlučio sam da donašam slike iz Zagreba u onoj formi, u kojoj ću u 4. broju »Nade« donijeti slike iz Biograda, a malo kasnije i slike iz Cetinja i Sofije. Za dva mjeseca moj će slikar u Zagreb — sada je u Monakovu zbog nekih studija — pa ako dozvolite, uputiću ga na Vas. No već sada dobro bi mi došla (slika) novog hrv. pozorišta sa portretima prvih glumačkih sila, ako je moguće s potpisima njihovim. Dobro bi bilo, da u nizu tih slika budu i portreti intendanta i dramaturga dakako i dirigenta orkestra. Smislite se u toj stvari i, ako je moguće, dobavite mi sliku glumišta i te portrete s potpisima... Dobro bi pristajale fotografije u kojoj glavnijoj ulozi, dakle u kostimu. Ako pak te fotografije i sliku teatra kupiti valja, to izvolite dotičnu svotu na moj račun predujmiti, te mi pošaljite račun, koji ću dakako odmah platiti.

No pitanje je dali je gradnja novog pozorišta tako napredovala, da bi se slika dobro prezentirala; ako to nije, onda bi možda dobro bilo, donijeti za sada sliku stare pozorišne zgrade s Markova trga i drugu sliku unutrašnjosti s pogledom na pozornicu, na kojoj se upravo glumi koji narodni komad. Prepuštam Vama, da to pitanje uredite po Vašoj volji...

A sad primite uvjerenje odličnog poštovanja Vašeg odanog Koste Hörmanna.

Sarajevo, 6. II. 1895.

Primio sam Vaše ljubazno pismo od 4. ov. mj. te Vam se lijepo zahvaljujem na trudu Vašemu glede slika pozorišnih i portreta najboljih glumaca. Nastojte, molim Vas, da te fotografije što prije dobijem zajedno s Vašim opisom. Ako slika »Madame sans gêne« uspije, dobro će mi doći. Zgodnom prilikom izvolite g. intendantu dojaviti moj naklon i blagodarnost moju, što je privolio, da sliku unutrašnjosti pozorišta donesem u »Nadi«...

Primjedbe Vaše glede petit-slova imadu osnova, ali što ćete, kad moram štediti papirom. Akoprem sam bio odlučio, da svaki broj »Nade« ima 16 stranica, moradoh obim proširiti na 20 strana, jer mi slike zapremaju mnogo prostora. U honoraru ne će

biti štete za pisce, ako članke njihove štampam »petitom«, jer za redak ovim slovima štampan dajem veći honorar.. U ostalom računaću sa faktičnim potrebama te možda s vremenom pojedine brojeve »Nade« proširiti na 24 strane.

Primite, dragi gospodine, uvjerenje, da Vas štuje Vaš odani

Kosta Hörmann.

Mora se priznati da nije moguće zamisliti veće redaktorske agilnosti. Na sve je unaprijed mislio i nije žalio truda, da sve do krajnosti precizno napiše, premda je imao posla s upućenim čovjekom, kojemu bi bila dostatna generalno izražena želja. Ja sam, dakako, ispunio sve njegove želje i svoje obećanje, pa sam onda, pretovaren svojim uredničkim poslom, mogao obustaviti saradnju kod »Nade«, koja je bila najljepši ilustrovani list, štono je ikad na slavenskom jugu do onda izdavan.

Kasnije se razvilo između nas intimno prijateljstvo, podržavano sastancima u Zagrebu, Sarajevu i na raznim izložbama, gdje je Bosna pod komesarijatom Hörmannovim sudjelovala. Tako sam mogao u dušu proučiti ovoga rijetkog čovjeka. Kad je umirovljen, posvetio sam njegovoj kulturnoj djelatnosti poseban članak, a tim povodom primio sam od njega ovo pismo:

Sarajevo, 4. III. 1910.

Veleštovani gospodine i dragi prijatelju!

Vaš članak o mojem prijelazu u mirovinu odiše tako iskrenim i čistim prijateljskim osjećajima spram mene, da Vam moju duboku zahvalnost na ovom sjajnom dokazu Vašeg meni vazda dragocjenog prijateljstva neznam bolje iskazati nego riječima: neka Vam Bog naplati ovu Vašu ljubav.

Nemojte me, dragi prijatelju, žaliti, što sam sada mogao provesti moju još u minuloj godini na nadležnom mjestu izjavljenu odluku, da se po svršetku uračunivih 40 službenih godina povučem u stanje mira. Time ne gubim u berivima ništa, jer sam istodobno preuzeo kao intendant vrhovnu upravu bosansko-hercegovačkog muzeja...

Kao muzejski intendant imam široko polje za znanstvenu djelatnost, pa ću tako moći ovaj institut, moje pravo pravcato dijete, dovesti do savršenstva u muzejskom domu, koji se po mojoj ideji, troškom od 1 i pol milijuna kruna već gradi, te će se, ako Bog dade sreće, svečano otvoriti pod konac godine 1911. Taj dom sastoji od 4 grandiozne palače (arheološki, prirodnjački, etnografski i umjetni paviljon), pa ima u svojem središtu botaničku bašču. Sarajevski muzej bit će, to je moje čvrsto uvjerenje, zavod prvog reda i natkrilit će daleko razne pokrajinske muzeje, pa svakako i zagrebački, jer mi smo za ovo 25 godina pribrali silni arheološki, etnografski i prirodoznanstveni materijal, a moje osnove za budućnost idu daleko, vrlo daleko.

Naredna je etapa: osnivanje velike narodne biblioteke, koja će mjesto svoje naći u sklopu muzejskih zgrada... Radiću dalje na izdavanju sabranih nar. pjesama bh. muslimana, a ako nadjem vremena i volje, daću se na pisanje mojih »Doživljaja u B-H.« u obliku više feljtonističkom.

Vi vidite iz navedenoga, dragi prijatelju, da neću mirovati u mirovini. Povrh svega toga mnogi i mnogi bi htjeli da pogjem u sabor; ali se ja na taj korak ne mogu odlučiti...

Nadam se da ću ovog proljeća ili ljeta u bosanske krajeve kraj Save i Une, pa ću onda gledati da dogjem u Zagreb i da pokucam na Vaša prijateljska vrata. Onda se možemo porazgovoriti o mnogo čemu.

Primite moj iskreni prijateljski pozdrav... Vaš odani

Kosta Hörmann.

Još smo se od onda tri ili četiri puta vidjeli i izmijenili nekoliko pisama, u kojima ništa nema, što bi moglo interesirati javnost.

VI.

O negdašnjem tajniku »Matice Hrvatske« Ivanu Kostrenčiću, svi smo i danas složni, da je imao velikih zasluga za materijalni razvitak ovog narodnog zavoda. Manje je povoljan bio njegov reakcionarni utjecaj na Matičin odbor s obzirom na unutrašnju sadržinu knjigâ, koje su se izdavale. A da je u gdjekojem pogledu znao biti i nevjerojatno zasukan, pokazat će ovo pismo, što sam ga od njega primio:

U Zagrebu, 13. I. 1896.

Cijenjeni gospodine!

Gg. Osman-Aziz su se malko prenaglili kad su Vam podali dvozvolu, da iz njihove ove godine medju knjigama »Matice« izlazeće knjige »Na pragu novoga doba« nješto u »Nar. Novine« preštampate, jer znati ćete valjda i sami, da oni tog prava nemaju, jer su za ovo jedno izdanje to pravo prodali nakladnici »Matici«. Tako glasi pogodba.

Unatoč tomu ja osobno nebih imao ništa protiv toga, da Vi »Molitvu« u Nar. Nov.« preštampate, — al glede toga — pošto još takva slučaja nije bilo — ima načelno odlučiti odbor »Matice«, — te Vam ja te dozvole za sad dati nemogu, tim većma, što bi to tad i druge naše novine zahtjevale, te itd.

Da se komadi iz pojedinih knjiga i drugdje obično za reklamu preštampavaju, — to ja dobro znadem, — ali pošto još kod nas taj običaj ne vlada, — ja sam u ime »Matice« tog — kako rekoh — dozvoliti nesmijem.

Zato ustrpite se — bar dok knjige budu izdane. Manjih stvari — izim gg. Osman-Aziza ove godine »Matica« nema, — a »Molitva« — koliko ja znadem— još nigdje do u knjizi tiskana nije.

S poštovanjem

Vam na službu pripravni
Iv. Kostrenčić.

Siromah Kostrenčić! On dakle nije mogao bez odbora dati dozvole, da se običajnim u kulturnom svijetu načinom pravi reklama za »Maticu«; ali je mogao da ovom ili onom piscu zadrži rukopis predloženog djela po dvij godine i da mu ga onda vrati, a da ga uopće nije ni pokazao odboru! De mortuis nil nisi bene, pa ni ja ne ću da se ogriješim o to pravilo; ali gornje pismo mislim da svakako pripada među dokumente naše književne historije.

VII.

Pod konac mjeseca marta 1904. bio sam obradovan ovim pismom:

Paris, 26. marta 1904.

Mnogopoštovani gospodine,

Vaš suradnik g. V. Jelavić, moj prijatelj, poslao Vam je za Narodne Novine jedan moj članak iz srpske književnosti. On Vam je ljubazno saopćio moju gotovost i iskrenu želju da u podlistku Vašeg uvaženog lista budem jedan od Vaših književnih referenata, i to onoliko često koliko to bude dozvoljavao onaj prostor Vašeg lista koga biste mi izvolili ustupiti, i moje vrijeme u kome moram da se podijelim izmedju dužnosti i predilekcija. Dolazim, mnogopoštovani gospodine, da ovim redcima i sam propratim svoj članak i da Vas umolim da mu poklonite svoju uvaženu pažnju.

To je prva polovina jednog sumarnog izvještaja o aktuelnom stanju srpske pripovijetke; druga polovina ticala bi se trojice mladjih pripovjedača (Stankovića, Ćipika, Kočića), pisaca od sigurnog talenta i imena koji predstavljaju danas našu Mladju Pripovijetku.

Ako, gospodine, usvajate to moje periodično suradništvo, ja bih Vam u naprijed poslao još i jedan takav pregledan članak o srpskoj poeziji, i članak o srpskoj književnoj kritici. Tako bi Narodne Novine iznijele jedan opći coup d' oeil na naše književno stanje. Mojim člancima htio sam da više dadnem mjesta klasificiranju talenata nego razvučenom i dosadnom nabrajanju knjiga i datuma, i štedio sam Vaš list od digresija koje su obično u stvarima literarne proze.

Mnogo bi mi bilo milo, mnogopoštovani gospodine, da tim člancima doprinesem uzajamnom poznavanju naša dva narodna plemena, i to u Vašem cijenjenom listu koji je u dosadanjim medjusobnim trzavicama svagda umio da sačuva svoju nepokolebivu dostojanstvenost.

Kako sam ovamo već pet-šest godina zbog dovršenja svojih studija na pariskom i ženevskom univerzitetu, ja bih, na Vašu želju, mogao da Vam se javim i kojim člankom iz suvremene francuske literature koja je moja struka.

Ako moj članak, koji je u Vašim rukama, bude pušten u list, to će značiti da usvajate moju saradnju i da mi ustupate u svome listu malo mjesta koje uvjeravam Vas, neću zloupotrebiti.

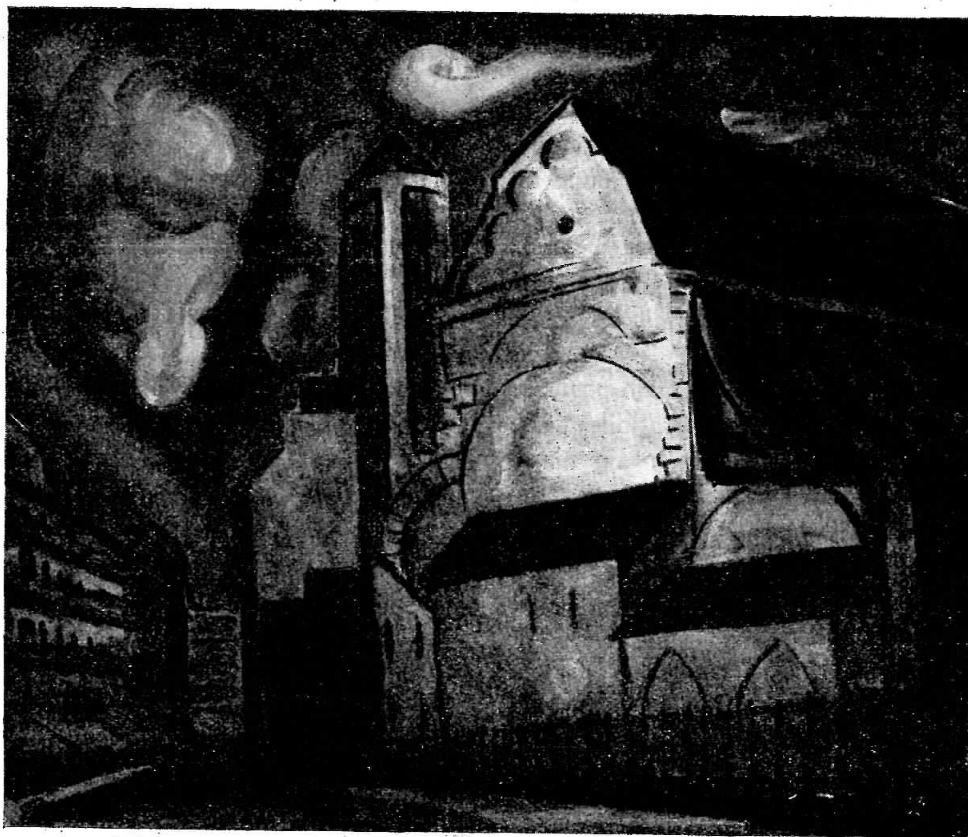
Izvolite primiti, mnogopoštovani gospodine, izraz mog dubokog uvaženja

Jovan Dučić.

Dučić, današnji generalni konzul u Kairu, bio mi je poznat kao jedan od osobito talentiranih tadašnjih mladih književnika, a njegova tendencija, o kojoj se u pismu izjavljuje, bila je oduvijek i moja tendencija. Razumije se da sam stoga njegov feljton odmah drugi ili treći dan nakon primitka s radošću štampao.

Nekoliko dana iza toga primio sam na uredništvo »Nar. Novina« adresirano pismo od Petra Kočića iz Beča, gdje je onda bio »stud. philos.«, a stanovao je: XVIII., Semperstrasse 34, Th. 10. (Bilježim i taj detail za njegove biogrife). On je pisao: U broju »N. N.« od prošlog petka izašao je jedan podlistak o srpskoj pripovijesti. Molim najuljudnije ugledno Uredništvo da mi taj broj izvoli poslati. U zamjenu slobodan sam poslati uredništvu drugu knjigu svojih pripovijedaka »S Planine i Ispod Planine«.

Naravno, poslao sam mu odmah željeni broj, ali mi je njegovo pismo bilo neugodno, jer sam slutio, da će mi, s političkih razloga, odvratiti Dučića od daljeg suradništva. Kočić je bio, kao pisac najklasičnije političke satire u našoj književnosti (»Jazavac pred sudom«), jamačno i kao čovjek intrasižantan, pa mu nije bilo pravo što Dučić surađuje u vladinom listu, koji, naravno, nije mogao zastupati pol. vjeroispovijest. Tako sam mislio, pročitavši njegovo pisamce, i ostao sam uvjeren o njegovom posredovanju kod Dučića, kad sam od potonjeg primio ovo pismo:

L. RUPČIĆ: ST. NICOLAS, PARIS.

P a r i s, 26. aprila 1904.

Poštovani gospodine,

Učtivo Vam zahvaljujući na gotovosti s kojom ste predusreli i pustili u svoj list moj članak o srpskoj pripovijetci, dolazim, gospodine, da Vas izvijestim da sam obvezan da se odrečem suradnje na Narodnim Novinama, i to odmah poslije prvih štampanih redaka. Uzrok je tome — da Vam rečem iskreno — to što nisam poznavao razliku u kojoj stoji pravac Vašeg lista sa mojim političkim uvjerenjem kao Srbina. Ja Narodne Novine nikad nisam čitao, i moj prijatelj g. Jelavić, koji mi je dao misao da budem Vaš suradnik, izgubio je iz vida da to moje suradništvo, zbog te razlike naših političkih uvjerenja, ne može biti ni prirodno ni stalno. Molim Vas izvolite, gospodine, ovo uzeti na znanje. Što se tiče honorara, naravno da ga pod ovim uslovima ne mogu primiti.

S odličnim poštovanjem

Jovan Dučić.

Je li moje tadašnje naslućivanje bilo ispravno, to do danas ne znam pozitivno, jer nikad nisam imao prilike da se lično sastanem ni s Dučićem ni s Kočićem i da ih pitam, ali i danas vjerujem da se onda nisam varao. Meni je bilo veoma žao, što se je to suradništvo moralo tako brzo prekinuti, a bez moje krivnje, jer što se mene lično tiče, g. Dučić jamačno ne bi bio našao prevelike razlike između svoga i mojega ličnoga pol. uvjerenja, da smo se mogli o tom razgovarati; ali, na žalost, čovjek ne može uvijek javno raditi, kako bi htio, nego se mora i s tim zadovoljiti da u položaju, u kojem bi drugi sasvim rado z l o radio, bar ponešto d o b r o uradi.

Konačno dodajem da je odbijanje honorara, na koji je g. Dučić ima opravo i koji bi mu po svoj prilici bio dobro došao, u n i c u m u mojoj uredničkoj praksi.

VIII.

Od mnogih sam čuo, a i lično sam se uvjerio, da braća Srbijanci, naročito iz Beograda, »načelno« ne odgovaraju na pisma, koja im se odavle pišu. Nekoć nije bilo tako, a zašto je danas, to mi nije jasno, premda toj prilično općenitoj »duhovnoj lijenosti« mora biti neki razlog. Naročito ako molite kakvu uslugu, pa makar i od dobrih znanaca, pače negdašnjih prijatelja, ne možete dočekati odgovora, premda bi za odgovor bila dostatna dopisnica sa 3 do 4 retka. Tako sam kod više znanaca, kojih mi

je adresa bila poznata, propitkivao za adresu gosp. Mite Dimitrijevića, a jer je ovo ime i prezime u Srbiji veoma običajno točno sam svakomu označio, koji je to Dimitrijević što me interesira. Nisam dobio ni na jedan upit odgovora, pa tako ni danas ne znam, gdje ga je moj negdašnji pariski suradnik i što je s njime. Ja sam nekoć puno od njega očekivao, a izgubio sam mu posvema trag.

Prvo pismo (bez datuma kao gotovo sva) primio sm od Dimitrijevića iz Pariza sa oznakom: »licencié ès-lettres de l' Université de Paris«. On mi je pisao:

»Gospodine Uredniče, — Hteo bih rado poslužiti Vašemu cenjenu listu kao redovni saradnik pišući Vam literarne i artističke hronike. Predje nisam Vam se hteo ponuditi budući je takve stvari radio za Vaš list moj prijatelj g. Matoš koji je ovih dana otišao iz Pariza. Mesta za nas dvojicu nije bilo, a ja nisam hteo nikako sužavati prostor Matošu koji je u siromašnijim prilikama bio od mene. Sada Vam šaljem ovaj prvi članak obećavajući Vam slati svakog meseca po dva ili tri napisa... Uveren sam da ću Vam od koristi listu biti. Što mi je malo neugodno to je da Vas umolim da budete ljubezni svakom mom napisu ispraviti sve što se ne slaže s narečjem koji (!) je usvojen u Vašem listu. Meni je nemoguće pisati onako kako bi pisao jedan Zagrepčanin jer je moj maternji dijalekat istočni. Molim Vas...«

Ne sjećam se više, što sam mu odgovorio i da li sam dotični članak priopćio. Ako ga nisam priopćio, bilo je samo zato, jer nisam valjda dospio da ga jezično »izgladim«. Dimitrijeviću, naime, nije samo bilo nemoguće onako pisati, kako bi pisao jedan zagrepčanin, nego je on uopće čudno pisao. Bilo je na prvi pogled jasno, da nije u Beogradu učio, da je valjda puno općio s Bugarima i da mu je učitelj srpskog jezika pripadao starijoj školi. To mi je u jednom kasnijem pismu (bez datuma), neupitan, uglavnom priznao pišući: »Ja sam od djetinjstva vaspitan po francuskim školama, u Carigradu i Parizu, ali svoju slovensku dušu negovao sam izvan svega«. Ipak primjećuje i u tom pismu: »Mome jeziku ne će se ništa moći zamjeriti, izvan pravopisa«.

Međutim je stigla od njega na moje veliko iznenadjenje pripovijest »On« sa 2 do 3 popratna retka, a istog dana primio sam od svoje kćerke Vande (potonje gospođe Novosel), koja je onda boravila radi studija u Parizu, pismo, kojim mi g. Dimitrijevića vanredno preporuča kao čovjeka od talenta, pa me moli da ne žalim truda za »dotjerivanje« njegovih rukopisa. Pročitavši s interesom »priču« Dimitrijevićevu, ja sam je brzo priredio za štampu i priopćio, a nekoliko dana kasnije on mi je — označen kao »cand. docteur ès lettres« i »secrétaire de la Revue Slave«, 10 rue Molitor — pisao:

Paris (bez datuma) 1906.

Cienjeni Gospodine Redactore,

U jednom od prošlih brojeva štampana je jedna moja priča (On), sad Vam šaljem drugu, moleći Vas za isto blagonaklono počastvovanje. Treba pre svega da zahvalim Vašoj gospodjici kćeri, ljubiteljici lepe književnosti, što sam bio u Vas preporučan. Srpski listovi vrlo slabo plaćaju književne stvari, i za mene je pored časti osobita radost da se vidim kao saradnik Nar. Novina, u toliko više, što ja, ovamo, baveći se novinarstvom (u redakciji Journal des Debats) od poslednih četiri godina (!) prinudjen sam zaradjivati sam svoj hleb.

Moje priče imaju uvek dramatičnu koncepciju, kao i život što je, i verujem da će se one svideti vašemu svietu...

S najdubljim poštovanjem

Mita Dimitriévitch.

On je svoje prezime različno potpisivao: ili ovako na francusku, ili pravilno ćirilicom, ili latinicom po »zagrebačkom« pravopisu. A redovito se je služio za svoje priče pseudonimom: Miho Koledica. Prvi put, upozorujući me na to, piše mi: »Molim Vas liepo da moj pseudonim ostane tajna, buduć ga mislim upotriebiti kao svoje literarno ime«. Dimitrijević je uistinu sve svoje priče, štampaone u »Nar. Novinama« god. 1906. i 1907., naknadno priopćio i u raznim srpskim listovima s istim pseudonimom, a čini mi se, ali nisam siguran, da ih je štampao i u posebnoj knjizi.

Od sada, šaljući mi svoje radnje, on bi redovno svakoj dodao kratko pisamce na ceduljici papira, da je kao brižan otac svoje milo čedo sa preporukom isprati do Zagreba.

Jednom zgodom piše: »Šaljući Vam ovu priču ja vjerujem u Vašu blagonaklonost koja mi je ukazana u Nar. Novinama svima poslatim mojim radovima. Moje priče niesu samo opisi ljudi i događaja, ja težim ispuniti svoju priču dramatičnim symbolizmom, u njoj živi jedan type moderno g društva«. Drugom zgodom kaže: »U ovoj priči htio sam symbolisati nacionalnu tradiciju koja iščezava pred fijukom lokomotiva i varnicom električnom. Sunce nova progresa topi je kao zgrudvana u sniegu djed Radoja (protagonista u dotičnoj pripovijesti. I-r). Mislim da će Vam se svidjeti i po ideji i po načinu kojim je izpripovjedana«. Na trećoj cedulji primjećuje: »Ova je pri-

poviedka inspirisana svakodnevnim iseljavanjem našega naroda. Izvan literarne strane, priča ima i patriotsku stranu. Sva je u osnovi simbol. Držim da će Vam se svidjeti i da ću i ovaj put biti učestvovan Vaše pažnje. Molim Vas da vjerujete u moje najdublje poštovanje...« — U strahu za jednu od najljepših, koliko se sjećam, svojih priča, piše mi dopisnicom (sa pošt. žigom 17. V. 1906.): »Zaboravih Vam reći, poslavši vam manuscript (»Kozarica Pava«), da nemam kopije od njega, i u slučaju kad se priča ne bi štampala, najučtivije bih molio sl. redakciju da mi vrati rukopis, kako bih ga sačuvao da ne propadne«. I tako dalje.

Kad je Dimitrijević otišao iz Pariza, a ne znam kad je to bilo, jer je ostao dosljedan svojoj maniri nedatiranja, dobio sam još dva puta o njemu glasove. Jedan put javlja iz Beograda na finom litovnom papiru ministarstva inostranih djela, među inim: »Ja sam definitivno nastanjen u Beogradu (Beogradska ulica 20) i postavljen sam u naše ministarstvo spoljnih poslova kao sekretar u odelenju za pressu stranih zemalja«, a drugi put mi stavlja izvjesni predlog (bez oznake mjesta i bez datuma) sa dodatkom: »Javite mi na adresu consulat Serbe sa mnogo pozdrava M. D.« Po tekstu na dopisnoj karti, koja ima lijepu sliku »Le Bosphore rue du Mont Géant«, vidi se da je karta bila iz Skoplja, gdje je očito bio namješten u srpskom konzulatu. Na poštanskom žigu vidio se samo turski tekst i datum 14. III., dok je godina bila nečitljiva.

Od onda nisam više čuo glasa o Miti Dimitrijeviću, od koga sam mnogo očekivao na književnom polju, a kad sam pokušao da mu pismima udjem u trag, ostao sam, kako već rekoh, bez odgovora.

Tako se nije nekoć postupalo. Illo tempore bili su kulturni radnici vazda spremni i na veće međusobne usluge. Evo dokaza za to u pismu, što sam ga primio od mnogogodišnjega zaslužnoga tajnika »Matice srpske« u Novom Sadu:

U Novome Sadu, 10. VIII. 1882.

Velepoštovani gospodine,

Po želji vašoj šaljem vam 11 svezaka matičinog »Letopisa«, a postarao sam se, da Vam se i od sada redovno šalje, čim koja sveska ugleda sveta.

Od »Pozorišta« nisam mogao do sada pribrati sve brojeve, koji Vama fale, ali čim ih prikupim, poslaću Vam ih takogjer. Teško je posle tolikih godina naći na okupu sve brojeve.

Verujte da mi je jako milo, što Vam mogu biti na usluzi, i da ću se radovati ako Vam i od sele uzmogu ispuniti po koju željicu.

Stojte zdravo i veselo vašem poštovaču

A. Hadžiću.

ONA

Raspletena, duga mirisna i gusta,
Kosa senkom krije plave oči snene,
Usnama drhtavim vrelih, žudnih usta,
Željom poljubaca što su zamorene
Razbludna i topla želja pusta.

I dok mlado telo na krevetu mekom
Željno plaho strasti muškog milovanja,
Vije se i lomi, duša u snu nekom
Dalekom se gubi, zamire i sanja,
O negdašnjoj sreći, o dragom dalekom.

I strasti se bude uspavane, tamno,
I bole u duši i telu očajno.
Sećanje njegovog milovanja, mamno
Division Dršće mladim telom razbludno i samno. — —
Ona plače, pati i voli beskrajno.

B. Prodanović.

LISTAK

DIOGENEŠ T. BREZOVAČKOGA.

Ne bih dirao u pitanje čiji je Diogeneš, da u posljednjem broju Vijenca od 16. studenoga 1925. na str. 244. a odmah u početku članka o Diogenešu ne stoji i ovo: »I ako je ovaj komad star jedva sto godina, naši istoričari nisu mogli jasno i definitivno da riješe pitanje njegova autora. Uvijek se samo jednostavno šablonski konstatovalo, da je Tit Brezovački napisao komediju Diogenes, da je komediju izdao Mikloušić i — više ništa. O tome, što je taj Diogeneš, kakva je njegova vrijednost, koliko je njegovo značenje i t. d. — nigdje ništa«.

Pisac članka o Diogenešu g. dr. I. Nevistić dalje onda tvrdi, da je, i poslije otkrića o Diogenešu u kazališnom listu, pitanje autorstva ostalo neriješeno.

Pitanje autorstva Diogeneša bilo je davno riješeno, jer se o Diogenešu pisalo kao o nesumnjivom djelu Tita Brezovačkoga, koje je tek 1823. godine izdao Toma Mikloušić. Odmah ovdje treba da spomenem, prije nego kažem koju riječ za ovu svoju tvrdnju, da se kod nas sve do u sami kraj XIX. vijeka, pod utjecajem Vukove i Daničićeve teorije o kajkavskom dijalektu, nije ama baš nitko od prvih dana ilirstva u hrvatskoj književnosti brinuo za kajkavsku književnost. A što je M. Valjavec iznosio o kajkavskom dijalektu u Radu, to je išlo u korist Mikloušić-Vuk-Daničićeve teorije u tom dijalektu. Samo pobudom pok. Ivana Tkalčića došlo je do toga, da sam baš u Vijencu 1894. godine napisao Pabirke po kajkavskoj literaturi. Poslije Šafarikove Geschichte der südslawischen Litteratur od 1865. god., to je prvi put, da se kod nas pisalo i govorilo — onako, kako su ondašnje prilike dopuštale — o kajkavskoj književnosti, a, dakako, i o Titu Brezovačkomu.

Ovim je, u svoj jednostavnosti, počelo ispitivanje i novoga doba, tako zvanoga ilirstva, ali je ujedno dat i povod g. dru Vl. Gudlu, da se i on zabavio kajkavcima dramatičarima (Stare kajkavske drame), te i on progovorio o Diogenešu.

Istraživanjem o kajkavcima književnicima po rukopisnoj građi i pismima, koliko ih je sačuvano, uspjelo mi je prikupiti toliko građe, da sam 1903. god. u svojoj knjizi »Hrvatski Preporod« I. knj. mogao obraditi književnost hrvatsku od 1790—1830. godine, do godine, kad se javlja novi pravac, koji onda, u prkos Kristijanovića, Prešerna, Kopitara — pobjeđuje, i to definitivno. U tom je odjeljku govora i o T. Brezovačkomu te T. Mikloušiću, te se pod ime T. Brezovačkoga na str. 67. meće i Diogeneš s ovim riječima: »Titu Brezovačkomu imamo najviše uzroka pripisati dramu »Diogeneš ili sluga dveh zgubljeneh bratov«, veseli igrokaz u pet činova, a izdao ju je »vu novem pogledu na vnogeh želju« Toma Mikloušić god. 1823. Šafarik, koji je svoje bilješke za noviju sevremenu književnost kajkavsku dobivao od Mikloušića, veli, da je Mikloušić to djelo ispravio i kao posmrtno izdao na svijet. (Tu se citiraju Pabirci iz 1894. i dr. Gudel). Ova drama ne će biti izvorna domaća radnja, već nekakva preradba iz tuđe književnosti, a hoće da pokaže, kako su dva brata živjela pod istim krovom, imali su istoga slugu, ali se dugo poradi svoje nespretnosti nijesu mogli prepoznati. Sadržaj joj je nevjerojatan i neznatan. Ima toliko vrijednosti, što je prerađivač i njome htio šibati neke mane i pogrješke tadašnjega zagrebačkoga društva«. (Tu se citira Kulakovskoga Ilirizam i Gudel).

Moj oprez kod stilizacije o autoru samo je zato bio toliki, što mi je bio pri ruci posao T. Mikloušića, koji nije htio metnuti imena T. Brezovačkoga. Ali komu su poznate knjige izdate od Mikloušića, taj je već po samoj stilizaciji njegovoj kao izdavaču jasno i sigurno znao, da Mikloušić ne dopušta, da se njemu kao autoru pripiše Diogeneš. Tko pak pročita na str. 66. moga Hrv. Prep. ono o Grabancijašu i njegovoj preradbi od Mikloušića, taj će sad, po otkrivenom rukopisu Mikloušića o preradi Diogeneša biti uvjeren, da je Mikloušić držao potrebnim kod Brezovačkoga da provodi korekture i u samim činovima drama. Izdavanje Diogeneša 1823. god. objašnjava se izdavanjem Jandrićeva Ljumirovića i Grabancija Brezovačkoga 1821. god.

Mikloušić kao »nakladnik« prvih godina trećega decenija XIX. vijeka računao je sa svojom publikom. On je prema tomu i radio: nastojao je u svojem pravcu i u svojem vremenu da dade onomu malomu broju »Hrvata« u ruke knjigu, koja će mu govoriti onoliko, koliko će on razumjeti. To je radio kod Grabancijaša, to je učinio i kod Diogeneša. Odakle je pak Brezovački uzeo svoje djelo, to još nije poznato. Biče to kakvi neznatni njemački ili talijanski pisac. Lokalizovanje i podomaćenje u dramama onoga vremena, kad je Brezovački mogao izdavati ili prerađivati svoju dramu († 28. XI. 1805.), bilo je obična stvar, kako se to vidi iz Andrićeve rasprave o starim kajkavskim dramama. Brezovački je u Grabancijašu šibao svoje građane; on je i u Diogenešu grdio liječnike, trgovce itd. I baš po tom pravcu se mora zaključiti, da je Diogeneš Brezovačkoga, kad i ne bi bilo za to svjedočanstva Mikloušićeva u preradi i kod Šafarika.

Iz svega toga bih rekao, da nemaju pravo oni, koji hoće od Diogeneša da naprave osobito uspjelu radnju Brezovačkoga, kako nije bilo niti otkriće, što je Brezovački pjevao u stihu Kačića i Relkovića, jer je o svemu tomu na desetke godina prije bilo govora.

Dr. Đuro Šurmin.

JOVAN PALIKOVIĆ: PROGNANI.

Roman. Zagreb 1925.

Našoj publici je bar djelomično poznat ovaj roman, jer je nekoliko poglavlja toga romana odštampano i u »Vijencu«. Jovan Paliković je novo ime u književnosti i ovo je prvi njegov pokušaj da se afirmira. Možda autor nije izabrao najzgodniji put i način za afirmaciju, kad se je odmah dao na roman. Možda bi bio uspješniji i solidniji put, da se je autor prije okušao na noveli, i istom kad bi stvorio nekoliko dobrih novela, da je prešao na solidno stvaranje romana. To je jedna formalna zamjerka, koju autoru mora da učini kritika u interesu njegova ličnog razvoja. Mi to činimo tim više, jer vidimo na ovome djelu, da autor ima mnogo uvjeta za to, da postane solidan pisac, pisac koji ima svoje izgrađeno shvatanje, koji na stvari i na život gleda svojim očima i koji zna da to svoje gledanje obrazloži i na pismen način izrazi. On zna da iznađe zgodnu fabulu, da je učini interesantnom i da čitaočev interes dosta dugo zadrži. Drugo je pitanje, da li on taj čitaočev interes može da zadrži do kraja, jer je tu potrebno, da razvojna linija romana ostaje uvijek uspravna i nepretrgnuta. I u svom proširivanju ta razvojna linija morala bi da ostane potpuno i do kraja izvučena, prvotna struja, koja je zanijela i »potopila« čitaoca, morala bi da ostane do kraja jednako jaka, kako bi sasvim dokinula distancu između čitaoca i pisca i naprosto »osvojila« čitaoca. To uspijeva samo najboljim

romanima, romanima, s čijom svakom stranicom živi i čitač i ne može da se otrgne ni od jednog poglavlja, ni od jedne scene. Istom takvi romani mogu se nazivati potpuno uspjelima, romani, u čijem je okviru konstruisan i sažet jedan čitav svijet, jedan čitav život sa svojom posebnom klimom i sa svima osebinama te klime.

»Prognani« (taj je naziv singularan) je roman jedne ličnosti razlomljene i ispretrgane u sebi, ličnosti, kojoj od početka manjka onaj nužni organ, ona veza, koja bi ličnost vezala sa okolinom i društvenom sredinom. A jer nema toga organa i te veze, ta ličnost — Ivan Grašar — nalazi se u vječitom nesporazumu i razilaženju sa svojom sredinom. Odatle i njegova tragedija, jer on nije dovoljno građen građom od ovoga života i od ovoga svijeta. U sebi on ima nešto, što ga diže nad ovu zemaljsko-životnu površinu i što ga u svagdašnjem životu čini nesamo neshvaćenim, već i smiješnim. Kao neki sputum, izbačen iz sfere idealnoga, trećega carstva, pliva on po ovoj zemaljskoj površini, a da nikako ne može da nauči ritam i takt toga plivanja u ovom zemaljskom okviru, ne može da nauči, pa ni da shvati, cilj i smisao ovoga svagdašnjeg življenja. Zato, jer se ne može da snađe u ovom životnom okviru, i ispada on na kraju kao neki abnormitet, koji se ne može nikako da privikne zakonima normalnog (kako mi to nazivamo) življenja. Tu njegovu abnormalnost ističe autor već odmah u početku, ističe je biopsihološki opteretivši ga teretom naslijeđa. Naime i otac Ivana Grašara je duševno bolestan, a tu bolest motivira autor njegovim ranijim bedonističkim životom. Od takvog oca postat će nužno i takav sin. To je naturalistička stara formula, koja je gradila karaktere po biološkoj formuli. Mislim, da je već to autorovo polazište krivo i da je ono dalo rezultat, kakav autor nije očekivao. Grašar je po autoru već unaprijed prognanik, izopćenik iz ove sredine, jer nosi na sebi žig očeve abnormalnosti. I uistinu mi ga vidimo već kao dijete bolesna, neobična, uopće abnormalna, pa zato ni sav ovaj svijet gledan u njegovoj perspektivi, ne čini na nas dojam onako kao na njega. Ne čini zato, jer mi ne vjerujemo očima Grašarovim, a tim očima ne vjerujemo, jer njihov pogled nije normalan, njihov subjekt je abnormalan. Eto, već na tom polazištu autor je promašio cilj, promašio, jer nam je svoga junaka odmah u početku žigosao biljegom abnormalnosti, a s tim je promašila mnogo i njegova sva kritika ovoga svijeta i ovoga života, jer tu kritiku stvara jedna abnormalna duša. Ivana Grašara nije, kako bi na kraju htio autor, slomila i uništila ova sredina, kaošto, na primjer, lomi Radmilovića, njega ne lome samo ni ove naše prilike kao Ivicu Kičmanovića, on se lomi sam u sebi onako otprilike kao Tito Dorčić ili još bolje Janko Borislavić. Sam u sebi se lomi, jer je slomljen došao na ovaj svijet, slomljen i okrnjen, jer mu manjka onaj glavni organ za snalaženje u ovome životu. Zato, eto, ističem, da je promašena autorova kritika ove sredine i ovoga života, kad je toj sredini stavio nasuprot jednu nepotpuno razvijenu i abnormalnu ličnost, pa zato ne će ni gledanje ni kritika te ličnosti, kako ona gleda ovu sredinu, biti sasvim potpuna i normalna. Ta kritika može u sebi biti i sasvim ispravna i sasvim normalna, i ona to većinom i jest, ali autor ne može to čitaocu sa dovoljno snage preko ovakve ličnosti dovoljno uvjerljivo sugerirati, ne može, jer čitalac nema pouzdanja u mozak te ličnosti.

Po ovome, što je rečeno, vidi se, da bi roman imao da bude sociološki, ali opet po karakteru glavnoga junaka prelazi on i u psihološku sferu. U stvari on je kombinacija toga dvoga i dok na jednoj strani prevladava sociološka nota, na drugoj opet prevladava sasvim psihološka nota. Možda bi autor, da je ostao sasvim na psihološkoj strani, stvorio sažetiji, kraći, ali uvjerljiviji i bolji roman. Ovakvom kombinacijom nismo to dobili. U ovom obliku roman nema potrebne jedinstvenosti i zaokruženosti. On je veoma često ispretrgan suvišnim epizodama, nuzgrednim mislima i sasvim suvišnim bilježenjem istorijskih događaja i podataka. Tako je, na primjer, sasvim suvišno, pa čak i neukusno djeluje, ono autorovo novinarski površno bilježenje ratnih događaja. Tim se samo pretrgnula glavna i razvojna linija romana i roman je natrpan suvišnim i nepotrebnim balastom. Ni one, tolstojevski obojene, kontemplacije autorove ne daju samom romanu nikakva većeg smisla i osim toga što one pate na nedosljednostima. Jer, dok se autor na jednoj strani lomi u oduševljenju za pacifizam, protiv militarizma, rata, imperializma i t. d., na drugoj strani oduševljava se on za te iste stvari samo zato, jer su one obojene jednom drugom trikolorom. Ono opće čovječansko stajalište ispočetka podleglo je na kraju uskom nacionalističkom stajalištu i tu podvojenost ne može autor ničim da svlada. Na tome primjeru se najbolje vidi kod autora sukobljavanje onoga knjiškog i naučenog sa ličnim, iskrenim i osjećanim. To je i razlog, da na koncu dobivamo dojam, da u piscu nije još sve staloženo i sređeno pa tako trpi i čitav roman od te nestaloženosti i nesređenosti. Zato roman i ne daje dobar dojam kao cjelina, takav dojam daju samo neka poglavlja.

Čitav roman izgrađen je u obliku peteročine drame, gotovo pravilno odmjerene u onoj određenoj shemi: ekspozicija, kolizija, kulminacija, peripetija, katastrofa. Ivan Grašar, junak romana, obrađen je u svim svojim značajnijim fazama od rođenja do njegove smrti (odnosno nestanka, kako veli autor). Ekspozicija romana bila bi još najuspjelija i najinteresantnija, kada autor ne bi prikazivao djecu, kao odrasle i tako promašio u psihologiji djece. Ovako su uspjeli samo neki prizori (kao školovanje Ivanovo, njegova ljubav i odnos prema Ani i njegov bilježnički život). Najslabija strana autorova je njegov stil. Taj stil, to je neka mješavina biblijskog stila sa stereotipnim veznikom i i filmovskog stila sa pretjerano ispretrganim i prekratkim rečenicama od jedne riječi. Takvim stilom se ne mogu prikazati sve one duševne nijanse, kakve bi inače autor htio da prikaže i sam taj stil, i osim svega drugoga, doprinosi možda najviše onoj čitavoj ispretrganosti romana. Stil mora da bude organski vezan sa sadržajem i sam sadržaj treba da određuje stil, inače ta stilska uskogrudnost i anarhija može da upropasti i dobar sadržaj. Ovaj stil čini samo jedno, on omogućuje lakše čitanje romana, ali kao i taj stil, i to čitanje ostaje na kraju površno, a to nije valjda intencija autorova. Sve su ovo stvari, koje je bilo potrebno reći autoru početniku, da bi u buduće poveo o tome svemu više računa, kad bude nanovo pisao, jer savjestan pisac ne bi smio da zapada u stare pogrješke. Ponavljati i obnavljati se smiju samo dobre strane i dobre stvari.

Ivan Nevistić.

SALOMONOVA PJESMA NAD PJESMAMA.

Preveo S. Stefanović. Izdanje S. B. Cvijanović, Beograd 1925. Cijena Dinara 10.—.

Svi oni, kojima je poznat po stranim, osobito i najviše po latinskom prijevodu, car ove od najčudnovatijih lirskih tvorevina, Salamonov (kako se obično misli) »Canticus Canticorum«, svi će se oni obradovati ovom pjesničkom prijevodu na naš jezik. G. Stefanović preveo je pjesmu, kako sam veli, prema jevrejskom tekstu i njemačkom,

engleskom i latinskom prijevodu. Razumije se, da se ovaj prijevod g. Stefanovića izdiže nad ranijim svojima, jer je on, i sam pjesnik, preveo pjesmu u pjesmi. Općenito uzevši prijevod je dobar. Prevodilac nije uzimao potpunu slobodu u prevađanju, nego se je držao što bliže originalu. Jasno je, da je prevodilac odlupio od pjesme svu onu mističku ljusku, koju toj pjesmi pripisuje crkva i misnici čitajući svoj svakodnevni brevijar. Prevodilac je u tome »verizmu« (da ga tako nazovemo) išao tako daleko, da se nije htjeo poslužiti ni eufemizmima ondje, gdje je to bilo potrebno bar radi lirske iluzije, nego rabi nepoetske riječi kao: pupak, drob, trbuh, butine i t. d.

Tako na pr. stih:

»Ustrepta drob moj za njim«.

djeluje više komično, što inače ne proizlazi iz smisla pjesme. Isto tako nije zgodno, da pisac riječ šipak zamjenjuje manje poznatom riječi, inače barbarizmom, granatom.

Ni ritam pjesme ne teče onako glatko kao u latinskom jeziku i pjesma je na ovaj način lišena one, njoj inače potrebne, patetike. Na primjer latinski stih:

... Eamus in campum...
Ibi dabo tibi u b e r a mea...

prevodi Stefanović:

Da ranimo u vinograd...
Tu ću ti dati svoju l j u b a v.(?)

Koliko se više čežnje i predanosti osjeća u ritmu latinskoga stiha, negoli ovoga srpskoga! Razumljivo je, da bi se potanjom analizom predaleko otišlo, jer se od prijevoda nikada ne može tražiti adekvatnost originala. Ali bez obzira na sve to ova bi knjiga opravdala svoje izlaženje već radi same jedne slatke erotske pjesme pune divnih alegorija. Tu pjesmu (ovdje 18. u Bibliji IV. 12—16) najljepšu u čitavom ciklusu, a i najbolje prevedenu, donosimo u cijelosti:

Zatvoren vrt si, sestro, nevesto,
zatvoren izvor, zapečaćen studenac!
Tvoj rasadnik je voćnjak granata
sa svim dragocenim voćem:
kipar i nar
i nar i šafran
i đivot i džimet;
i svako drvlje za kâd:
aloja i mira,
i balzami najbolji svi.
Ti si mi vir u bašti,
izvor sveže vode,
ko potoci s Libana.
Ustani, Severe, dođi, o Juže;
produvaj vrt moj,
razvej mirise moje.
Nek dragi moj dođe u vrt,
da jede izbrano voće.
»Došo sam u vrt svoj, sestro, nevesto,
da berem miru i balzam,
da jedem med i saće,
da pijem vino i mleko«.
Jedite, prijatelji, pijte,
od ljubavi se opijte!

Prevodilac g. Stefanović je popratio svoj prijevod informativnim uvodom o teorijama u pitanju autora i karaktera tih pjesama i na kraju dodao dosta iscrpan komentar.

N.

RUSKA REVOLUCIJA.

(Povodom knjige A. Jelačića »Ruska Revolucija i njeno poreklo«, Zagreb 1925.).

Mnoge poteškoće stoje na putu ispravnom prosuđivanju i analizi dosadanjeg toka i sadanjeg stanja ruske revolucije, tog najvećeg događaja u historiji čovječanstva. Raznovrsni su razlozi tih poteškoća, te pored velikog prostora Rusije i njenih geografskih dimenzija (predratna Rusija obuhvatala je prostor od 22,500.000 kvadratnih kilometara sa oko 190 milijona stanovnika) najveće se poteškoće za studij ruske revolucije nalaze u nepoznavanju ruske »derevnje« (sela), njezine psihologije, njezinog života, osjećaja i misli; a znajmo, da je rusko selo, ruska agrarna revolucija ne samo bitni i sastavni dio velike ruske revolucije, već je to zapravo ruska revolucija, ona joj daje smjer i glavno njezino obilježje. A što je najgore, baš ruskom selu u stadiju postanka i dosadanjeg toka revolucije posvećeno je najmanje pozornosti, (osobito u stranoj, neruskoj literaturi), tako da nam u proučavanju toga problema može poslužiti više vlastita intuicija, nego razne druge naučne metode istraživanja. Za onoga, koji nikako ne poznaje Rusiju i njezin život, još više je otešćan i zamršen ovaj problem, jer osloniti se samo na dosadanju literaturu o ruskoj revoluciji, znači zaplivati u more pristranosti, nejasnosti, protivrječja, precjenjivanja i potcjenjivanja. Labav oslonac nam daju prikazi i studije raznih »očevidaca«, jer proputovati u »spavaćem vagonu Riga—Moskva« ne znači još poznati Rusiju, ne znači poznati rusku revoluciju i njezine rezultate, posebice socijalne i ekonomske, a pogotovo to još ne znači poznati rusko selo. Pokušat ću stoga, da doprinesem nešto k ispravnom posmatranju na rusku revoluciju analizirajući taj problem na temelju vlastitih opažanja predratne Rusije, u kojoj sam proživio nekoliko mjeseci, te na temelju djela, koja po mom sudu držim strogo objektivnima, jer prikazuju događaje, njihove uzroke i posljedice, bez obzira na zaključke i rezultate, koji iz toga moraju da slijede. Jedno od takvih djela bezuvjetno je »R u s k a r e v o l u c i j a i n j e n o p o r e k l o« od Dr. A. Jelavića, koje je izašlo u izdanjima »Nove Evrope« u Zagrebu.

Rusija se je u mnogočem razlikovala i razlikuje od zapadne Evrope, i tek postepeno, prilično laganim tempom, struktura njezinog socijalnog, kulturnog, ekonomskog i političkog života uzimlje zapadnoevropske oblike, ali kod toga ne napuštajući i ne gubeći nikada ono nešto specifički ruskoga, što, ne baš u posljednjoj lineji, ima svoju genezu i u veličini ruske zemlje i veličini njezinih stepa.

Rusija proživljava svoj srednji vijek mnogo kasnije nego ostala Evropa, tek negdje na prelazu petnaestog u šestnaesto stoljeće. Moskovski veliki kneževi, a na prvom mjestu Ivan IV. Grozni, kao reprezentanti toga doba, oslobađaju Rusiju od Tatara, odstranjuju bojarsko plemstvo i stvaraju novo, čiju će privrženost i službe carevi da plate neograničenim pokoravanjem i kmetskom zavisnošću ruskih seljaka tome plemstvu. Rusija u ono doba ne poznaje drugih društvenih klasa osim plemstva i sa institucijom ruskog »mira« vezanog i nepokretnog seljaštva. U to se doba pojavljuje i jedan od prvih većih socijalnih pokreta u Rusiji: velika buna (Stjenka Razin), koja završava god. 1649., ali bez osobitih praktičnih rezultata. Ni doba Petra Velikog, ni njegove reforme, ne poboljšavaju socijalni položaj seljaka-kmetova, što više: oslobođenje plemstva od dotadanje njihove obaveze za sve vrste državne službe (osobito vojne) plaćaju opet seljaci prelazom u potpuno vlasništvo plemstva sa

svim njihovim »živim i mrtvim inventarom«. »Ti su dvorovi (velikaški) postajali pravom Golgotom mnogobrojnih seljaka, središtem nečuvene eksploatacije, krvoločnog nasilja, i gadnog razvrata, koji ni do danas nije zaboravio ruski narod, te u njima prvenstveno treba tražiti ključ za razumijevanje mnogih pojava sadašnjosti« (Ruska revolucija, str. 18). Ovo je doba druge velike socijalne bune, bune »cara pravde i osvete« Pugačova. Ali zapad je počeo da vrši svoj uticaj. Mnoge zapadno-evropske literarne ideje, naročito poslije velike francuske revolucije, našle su plodan teren i u Rusiji. Seljačke bune redaju se jedna za drugom, a decembarska buna godine 1825., koju podiže ondašnja ruska inteligencija, najmarkantniji je pokret onoga doba. Vladavina Nikole I., koji uzdržava apsolutizam i vlast plemstva sredstvima najcrnije reakcije, završava jednim neuspjehom ruske izvanjske politike — porazom Rusije u krimskom ratu. Aleksandar II. započinje svoj liberalni kurs neke vrste revolucijom odozgo: djelomično oslobođenje seljaka (manifest 1861.), te reforma poreznog sistema, sudstva i vojne obaveze, kojim reformama plemstvo biva lišeno svog posebnog položaja. U to se doba počimlje u Rusiji razvijati i industrija i s njom dvije nove društvene klase, koje Rusija dotada gotovo nije poznavala: bogata buržoazija i neimućni proletarijat. Carski apsolutizam nalazi svoj novi oslonac u visokoj birokraciji, vojsci, crkvi i bogatoj buržoaziji, pomoću kojih krugova, a terorističkim sredstvima, on hoće da u zametku uguši među inteligencijom i radništvom šireće se slobodoumne i socijalističke nauke. Pojmljivo, da teror izaziva teror, koji svoje opravdanje nalazi u onom velikom ruskom »ničevò«. Tadašnja bogata ruska literatura najbolje je zrcalo ondašnjih prilika. (Uopće kao u nikojem drugom narodu kod Rusa je literatura najvjerniji odraz prilika u društvenom životu. Opozicija, teror proti terora, bombe ,atentati, zadire u sve grane društvenog života, jer reforme Aleksandra drugog nije nijednu riješila u smislu socijalne pravde. Oslobodilački pokret nastavlja borbu i koncentriše je u glavnom u dva smjera: za oslobođenje seljaka i protiv carizma. Kao što su ta dva glavna pitanja htjeli da riješe dekabristi, nastavljaju ga rješavati slavjanofili, zapadnjaci, narodnjaci i marksisti, svaki od njih raspolažući sredstvima i nazorima doba, u kojem se pojavljuju. Ta pitanja ima da riješi i prva ruska revolucija iz god. 1905., koja je izazvana uplićanjem Rusije u rat sa Japanom, a posebice njezinim neuspjesima u tom ratu. A. Jelačić u spomenutom djelu o toj epohi kaže ovo: »Najteža posljedica (rata) bila je, da se odmah i u samoj zemlji i van nje — u emigraciji — javio snažan revolucionarni pokret opozicije, koja nije imala obzira prema ratnom stanju, ne smatrajući ovaj rat ratom ruskog naroda i ruske države, nego zločinačkom i besmislenom pljačkaškom avanturom dvorske kamarile, te bande ordinarnih lopova, koji su radi svojih uživanja i bogaćenja rušili državu, tlačili narod, vodili vojsku u propast, rječju sramotno se titrali imovinom i krvlju ruske zemlje«. I uistinu prvi odazov na rusko-japanski rat bio je prasak bombe, kojom je socijalista Sazanov ubio ministra Pleve-a. Revolucijonarni se pokret sve više širi, posebice među radnicima i studentima, ali »krvava nedjelja« pred zimskom palačom u Petrogradu zadaje težak udarac revolucijonarnom raspoloženju masa, i seljačkih i radničkih, i vojničkih i studentskih, dok konačno nije bila revolucija ugušena pomoću sibirske robije i Stolypinovih vješala. Reakcija, koja je zavladala nakon ove prve revolucije, uspjela je, da u ruskom životu uvede neku tišinu, primirje, razočaranje, izmirenje sa stanjem kakovo je i kakovo je nastalo, ali ta resignacija sa svim popratnim pojavama društvene dekadence (samoubijstva azevština, svestrana korupcija) bila je ipak samo tišinom pred novom olujom, pred još jačim orkanom. Ono što nije učinila i u čemu nije uspjela prva revolucija, učinila je druga revolucija, koja nastaje god. 1917. usred grozota velikog svjetskog rata.

Ruska revolucija nije nikakav slučajni ili nenadani događaj, a pogotovo ne rezultat spletaka i novca engleskog i njemačkog, kako ju žele prikazati nekoji površni i tendenciozni glasovi. Ruska je revolucija rezultat razvoja prilika u Rusiji od nekoliko vjekova, a njezine snage su komponenta svih datadanjih opozicijonalnih sila, koje su u različitim vremenskim razmacima, nekad sa više nekad sa manje uspjeha, reagirale na te prilike u socijalnom, političkom, ekonomskom, vjerskom i kulturnom životu Rusije. Uistinu je čitavi svijet, koji je gotovo potpuno bio zaokupljen ratnim događajima, bio iznenađen kad je mjeseca marta god. 1917., vjekovima eksplozivnim materijalom punjena ruska atmosfera, buknuo revolucijonarni pokret. Događaji su se ređali kaleidoskopski. Prvi uspjeh tog pokreta je bio, da je bila svrgnuta carska dinastija i monarhijska forma države odstranjena; uspjeh, koji je bio u skladu sa željama čitave napredne, osobito socijalističke, Evrope jer je ruski carizam bio jedan od najnasilnijih režima i za civilizovanu ljudsku zajednicu najnedostojniji, a ujedno on je bio najpouzdaniji oslonac svjetske reakcije, tako da je nužnom posljedicom njegov pad bio i pad njegove braće u reakciji: njemačkog i austrijskog carizma. Nakon pada carizma vlast u Rusiji uzimlje u ruke liberalna buržoazija zajedno sa radništvom i seljaštvom (za razliku od ranijih, zapadno-evropskih revolucija glavni je nosilac ruske revolucije radništvo i seljaštvo, a kako ćemo kasnije vidjeti i vojnički stalež). Kao velika poplava razlijevala se širokom ruskom zemljom revolucijonarna bujica nemilosrdno uništavajući sve što bi joj se suprostavilo ili sporilo njezin tempo. Prva joj pada žrtvom reakcija aristokracije, te visokih vojničkih i birokratskih krugova; ali ona ne štedi ni umjerenije revolucionarne elemente, odstranjuje ih i predaje vlast revolucijonarnim odborima (sovjetima) radnika, seljaka i vojnika, a postavljajući za glavne svoje ciljeve: mir, eksproprijacija zemlje i socijalistička republika osnovana na narodnosnoj autonomiji. Predsjednikom revolucijonarne vlade i glavnim vojnim zapovjednikom postaje Kerenskij, predstavnik umjerenijeg krila socijalista, koji za obranu i uspjeh ruske revolucije smatra potrebnim nastaviti rat uz bok antante sve do potpunog poraza Njemačke. Braneći taj svoj program i htijući ga provesti dolazi u sukob s masama, osobito sa već dezorganiziranim i u svakom pogledu slabo opskrbljenim vojničkim masama, koje su zahtijevale neposredno prekidanje ratnih operacija i proglašenje mira. Nastao je opći kaos, koji je bio povećan i unutarnjom kunktatorskom politikom novog režima, koji gotovo u nijednom pitanju nije znao da zauzme određeno i odlučno stanovište. Pogotovo nije znao riješiti jedno od najvažnijih unutarnjih pitanja Rusije: agrarno pitanje. Mase seljaka i radnika nisu razumijevale lijepih riječi o konstituciji, demokraciji, zapadnoj kulturi, o pobjedi i narodnoj časti i slavi. Njih je u gibanje stavila revolucija zato, jer ih je već izmučio — fizički i duševno — dugogodišnji rat, i jer nisu mogle da se prehranjuju od onih malih komadićaka zemlje, koja im je kao oglođana kost bila dobačena sa stola carskih i plemićkih veleposjeda: latifundija. Mlada demokracija iz prvih mjeseci revolucije nije znala ni mogla tim masama pomoći: mir nije mogla sklopiti, jer to nije odgovaralo savezničkim obvezama i nacijonalnim inte-

resima, a eksproprirati i razdijeliti zemlju također nije mogla, jer se to protivilo pravnom poretku, koji je i ona zadržavala i jer je odviše bio jak otpor buržoasko-feudalnih krugova, koji su se nalazili u njezinim redovima. Ona je ta pitanja ostavljala na riješenje suverenom zakonodavnom tijelu — dumi, ali se je saziv dume neprestano odugovlačio (i iz tehničkih razloga: poteškoće sa općim pravom glasa za masu od preko 100 milijona). Izgladnjele i izmrcvarene mase, sa probuđenim najgorim instinktima, svega toga nisu razumjele. I u sukobu tih elementarnih sila milijonskih masa dolazi do međusobnog, bratoubilačkog boja među pojedinim socijalističkim partijama. Kerenskij je potučen od kronštatskih mornara i petrogradskih radnika i vlast prelazi u ruke boljševika. Za osvetu, koju su vršile istim sredstvima i istim načinom, koji ih je naučila tristogodišnja knuta carskog režima. Svojim dojučerašnjim despotima i tiranima te su mase plaćale sredstvima bjesnoće, okrutnosti i nasiljem. Demon osvete, zlobe i mržnje odužio se za vjekovne muke, nepravde i poniženja. U toj erupciji elementarnih sila milijonskih masa dolazi do međusobnog, bratoubilačkog boja među pojedinim socijalističkim partijama. Istu sudbinu, koju je na početku revolucije doživjela buržoazija i napredniја aristokracija, jer nije znala držati korak sa revolucijom, doživio je i Kerenskij. Potučen od kronštatskih mornara i petrogradskih radnika, prepušta on vlast najradikalnijem socijalističkom krilu — boljševicima.

Ovdje je potrebna mala digresija, da se malo pobliže upoznamo sa boljševicima kao političkom strankom. Kao što smo već vidjeli, ruska je revolucija u oslobodilačkim borbama svog naroda uvijek igrala veliku ulogu. Osebine ruske duše i historički razvoj te zemlje učinio je od ruske inteligencije stalež, koji je uvijek bio spreman na najveće žrtve i samoprijegor, stalež, koji je uvijek stajao daleko od konzervatizma i oportunizma, stalež, koji je uvijek tražio nove forme društvenog života i to ponajviše baš putem socijalne revolucije. U toj psihološkoj atmosferi nikao je sedamdesetih godina prošlog stoljeća pokret »Zemlja i volja«. Taj je pokret bio revolucionaran, vođen od intelektualaca, koji su za svoje rebelističke planove tražili pomoć od ruskog mužika taktikom »ulaskom u narod«. Negramotnost, imobilnost i konservativizam ruskog mužika spriječili su uspjeh ovog pokreta, i intelektualci osamdesetih godina napuštaju taktiku »ulaska u narod« smatrajući, da je za njihov cilj, posebice onaj glavni, da se makne caristički rezim, dostatan mali broj odvažnih i odlučnih ljudi, ne kvantitet, već kvalitet, oni osnivaju novu organizaciju »N a r o d n a j a v o l j a« (narodna sloboda) sa čisto terorističkim programom, koji imaju da provađaju izabrani pojedinci: dakle ne kolektivna, već individualna akcija. I nakon provedenih nekoliko atentata i ovaj pokret ostaje bez vidljivih praktičnih uspjeha, tako da revolucionarna inteligencija devetog decenija prošlog vijeka traži novu taktiku, i nakon kratkog vrludanja ona se obraća na radničku klasu, koja je u to doba počela osnivati svoje klasne organizacije. Inteligencija u njoj vidi onu društvenu snagu, koja će ruski politički i socijalni život izvesti iz nepokretnosti i oživotvoriti revolucijonarne ideale. Započinje velika propaganda socijalističke i marksističke nauke. Upravo u to doba (g. 1905.) osniva se u Petrogradu prva socijalistička, radnička organizacija »Borbeni savez za oslobođenje radničke klase«. Intelektualci još uvijek smatraju, da vodstvo i primat revolucijonarnih akcija pripada njima, mase (sada radničke) imaju samo da provađaju njihov revolucijonarni program. Ovo stanovište jasno zastupa i L e n j i n u svom djelu »Što raditi«, kada veli: »Radnički pokret, prepušten sam sebi, nije sposoban, da se politički iskristalizira, svojom vlastitom snagom on ne može doći do visine revolucijonarne klasne borbe . . . . ., on se može izgraditi u jednu redovitu političku tvorevinu samo ako svijesna socijalno-demokratska inteligencija uđe u pokret i ako ona vrši funkciju »revolucijonarnog bakcila« . . . . .« Ova Lenjinova, i njegovih pristaša, teza o »revolucijonarnom bakcilu« kao funkciji inteligencije u ruskom socijalno-demokratskom, radničkom pokretu sukobila se je na kongresu ruske socijalne demokracije održanom god. 1903. sa shvatanjem i naziranjem na klasnu borbu u smislu čisto marksističkom, kako ju je shvaćao i provodio proletarijat zapadne Evrope. Lenjinov nazor na kongresu prolazi sa većinom (boljšinstvom) od dva glasa i stranka se cijepa na: boljševike (većina) i menjševike (manjina). Boljševici organizuju stranku strogo centralistički i tako se stvara sekta, zatvorena organizacija, u kojoj intelektualci imaju da vode glavnu i prvu riječ, a radničke mase da provađaju odredbe i naređenja svojih nevidljivih gospodara. Vukući lozu od starijih pokreta »Zemlja i volja« i »Narodnaja volja«, boljševička je stranka čisto rebelistička, koja je baš u Rusiji, gdje je caristički režim ugušivao svaku javnu političku djelatnost i sve opozicionalce tjerao u konspiratorsko podzemlje, našla najbolji teren, dok su joj s druge strane negramotni mužici i politički neškolovani radnici davali potrebni kvantitet ljudskog materijala. Boljševizam dobro rukuje sa marksističkom dijalektikom, ali i pored toga ne može da sakrije svoje bakunjinovsko porijeklo, koje »direktnu akciju« i »revolucijonarstvo pojedinca« pretpostavlja organizovanoj akciji radničke klase i njezinom zajedničkom, solidarnom nastupu. Boljševizam ima svoje slabe strane i sa filozofskog gledišta, u koje se na ovom mjestu ne upuštamo, jer izlazi iz okvira našega zadatka. Ističemo samo, da je boljševizam u svojoj dogmatici i ekstremizmu, u svojoj filozofiji skepse i fatalizma, pustio s vida onu težnju čovječanstva, da ono ne će svoj dosadanji tisućgodišnji razvoj da uništi u krvavim ustancima i međusobnoj borbi, već da ono ima vjeru u budućnost, i da osjeća sposobnost daljnjeg razvoja k općoj, uzajamnoj ljubavi i čovještvu. U krizi i u borbi ovih dvaju krila ruskog socijalizma, s jedne strane boljševika vođenih od L e n j i n a, i menjševika vođenih od P l e h a n o v a, naziremo borbu dviju socijalističkih kultura: zapadne i istične, marksističke i bakunjinske. S jedne strane marksistički racijonalizam, s druge strane bakunjinski misticizam.

Odstranjujući parlamentarizam i demokraciju, po njihovom mišljenju varave i lažne tvorevine kapitalističko-buržoaskog društva, boljševici su upravu i organizaciju države postavili na dvije temeljne osnovice njihova programa: s i s t e m s o v j e t a i d i k t a t u r a p r o l e t a r i j a t a ne držeći se kod primjene ove posljednje ni Marksove nauke, ni primjera iz pariške komune. Naučavajući u teoriji odstranjenje društvenih klasa i klasne države, boljševici su u praksi uveli najveću nejednakost klasa isključujući kod udjela na vlasti ne samo ostale klase, već i sve ostale socijalističke stranke, opravdavajući to uvijek potrebom najenergičnijeg pobijanja kontrarevolucije. Preuzevši dne 7. novembra 1917. vlast isključivo u svoje ruke, boljševici su — sklopivši sa Njemačkom i Austrijom brest-litovski mir — brzo i sa dekretima provađali svoj program socijalne revolucije: dokinuto je bilo zemljišno vlasništvo bez ikakove odštete, uvedeno pravo vojnika da biraju svoje komandante, uvedena kontrola radnika nad tvornicama, javna uprava nad kućama za stanovanje, svim narodnostima dano je pravo, da osnuju svoju vlastitu državu, dugovi u inozemstvu proglašeni se neobvezatnima za boljševičku vladu.

banke su kao i mnoga druga poduzeća podržavljena, i t. d. Ovo naglo provađanje boljševičkog programa izazvalo je veliki kaos i perturbacije osobito u ekonomskom životu Rusije, jer zakoni života — posebice ekonomskog — jači su od dekreta. Uslijed toga zapala je ruska revolucija u krizu, koju još i danas proživljuje. Prva grješka boljševika, a koja je ujedno jedan od primarnih uzroka krize ruske revolucije, jest ta, da su smetnuli s vida, da revoluciju ne čine ljudi, već prilike; da je ona — osobito socijalna revolucija — evolucijonim procesom dugih priprema, da je organska i da organski proizlazi iz razvoja dotadanjih prilika, a nikako ne može biti izazvana »dekretima od papira dalekih vođa« (Marks). Pored neuvažavanja potrebe o zrelosti ekonomskih prilika, boljševici nisu uvažili ni pitanje kulturne sazrelosti ruskog proletarijata, kao također jednog od velikih preduslova uspjeha socijalne revolucije. Nepoznavanje ruskog sela izgleda pako da se je najviše osvetilo boljševicima, što se najbolje vidi iz čitavog dosadanjeg toka ruske revolucije, kojoj uistinu stoje na čelu boljševici, ali njezin tempo i smjer određuje neboljševičko rusko selo. Mora se priznati, da je sve to boljševičke vođe u mnogo čem poučilo i da su oni nastojali i nastoje mjenjati mnogo toga. Pokojni Lenjin, glava i srce ruskih boljševika, na kongresu kovinarskih radnika u Moskvi mjeseca marta 1922., otvoreno kaže i priznaje: »što smo dosada radili, zlo smo radili«. A uvađanje nove ekonomske politike t. zv. »N. E. P-a«, kojom u ekonomski proces Rusije ponovno ulaze privatni preduzetnici, koncesionari i zadruge, što ujedno stvara i novu društvenu klasu, najeklatantniji je dokaz preuranjenosti dekretiranog ekonomskog poretka u smislu boljševičko-komunističkog programa. Geslo »licom k derevně«, kojim se boljševička politika odriče superiornosti gradskog proletarijata nad seoskim, kojim poljoprivrednoj produkciji daje apsolutno značenje za državno gazdinstvo i kojim se izjavljuje spremnom postepeno odustati od nacijonalizacije zemljišta i uvesti privatno vlasništvo nad zemljom, — to sve znači veliki ustuk i preokret boljševičke ideologije. To zapravo znači prvi korak k demokratizaciji današnje Rusije. Konačno izgleda, da su boljševici uvidjeli potrebu i uređenja pitanja odnosa k ostaloj, makar buržoaskoj, Evropi, jer im današnja izoliranost ne konvenira. U težnji preokreta boljševičke politike u ovom smjeru moramo tražiti razloge putovanju Čičerinovu po Evropi. Ovaj je preokret nastao nakon napuštanja perspektiva i vjere u opću, svjetsku socijalnu revoluciju.

Teško je govoriti, a još teže dati konačni sud, o razvoju i završetku ruske revolucije (osobito obzirom na okolnost, što u Rusiji ogromnu ulogu igra selo i agrarna revolucija), ali čini nam se, da će kriza, koju proživljuje ruska revolucija, tražeći da današnju Rusiju svede u pravu kolotečinu života, dovesti je k »ustavnosti, demokratiji, slobodi, socijalnoj pravdi« (A. Jelačić) i socijalizmu.

*

Ovaj članak, zamišljen ispočetka kao kritika i recenzija o knjizi prof. A. Jelačića »Ruska revolucija i njeno poreklo«, skrenuo je s te početne svoje namjere, i neka sada posluži više kao nekoliko popratnih riječi tome prvom djelu u našoj literaturi o tom vrlo važnom problemu, koji baš za nas Jugoslovene i za naše prilike ima posebno veliko značenje. I baš s toga gledišta imaju se tom djelu oprostiti nekoji manji nedostaci, koji su mogli nastati samo iz želje pisca, da nam ovaj veliki problem prikaže što kraće i zbijenije.

Dr. Božidar Adžija.

JEDNO NOVO DJELO O POLITIČKOJ HISTORIJI.

(Nastavak).

— Gospodine ministre, upitah ga, zagledavši mu duboko u oči, mislite li samo na braću Srbe?

I on mene pogleda žarkim okom s očitim povjerenjem, pa će za trenutak reći, položivši svoju ruku na rame moje desnice, koje je počivalo na rubu njegovog pisaćeg stola:

— Ne, gospodine. Vama su jamačno govorili da mi vodimo austrofilsku politiku, i ja ne odričem da se moramo truditi, kako ne bismo izazvali veliku susjednu državu da bude prema nama neprijateljski raspoložena. Ali jedno je prolazna oportunistička politika od danas do sutra, a drugo je naša idealna politika za budućnost slavenskoga juga... Meni izgleda da smijem s vama bratski iskreno govoriti, pa vam zato mogu reći da ne mislim samo na Srbe. Kad bih ja mislio samo na Srbe, ne bih bio sin svoga oca, koji je već prije četrdeset godina smišljao kako da se oslobode i ujedine svi južni Slaveni, pa je o tom sastavio čitav plan. Konačno je imao da provede ili da barem pokuša provesti taj plan knez Mihailo; ali do toga nije došlo susticajem raznih nesreća i neprilika. A što smo se dalje odmicali od onog vremena, postajale su prilike i u Srbiji i spolja sve teže za provedbu toga djela, kojemu je Srbija imala da bude glavni centar. Ovog trena ne može se ni misliti na nj, ali zato ipak ne smijemo da ga se odrečemo, nego nam svima mora ostati ideal. Na taj ideal jugoslavenskoga ujedinjenja i ja uvijek mislim, pa dok želim poraditi da Srbija bude napredna i jaka, mislim da tako ujedno stvaram preduslove za ostvarenje ideja kneza Mihaila i svoga oca. Za Hrvate mislim da se u zgodnom trenutku možemo pouzdati u njih, kao što se pouzdavao i knez Mihailo...

Garašaninova riječ o ujedinjenju južnoga slavenstva bila je za mene nova u Beogradu. Jer iako sam dosta slušao o zavjetnoj misli srpskoj, o jedinstvu svegakolikoga srpstva i t d., ja sam od njega prvi put nešto čuo o jugoslavenskoj ideji, dakle o ideji ujedinjenja svih Slavena na jugu, zvali se oni ma kojim imenom. Kad sam ga umolio da mi štogod više kaže o tom, nije mogao da udovolji moju želju. Nije sada vrijeme za to, reče; ali kad bude mogućno da se štogod više kaže, on će o tom pisati... Kad sam, dakle, nekoliko godina kasnije, god. 1892., od Milićevića primio Garašaninovu brošuru »Dva namesništva« s napomenom, da njoj biti spomena o stvari, koja me je toliko interesirala. I doista je bilo, barem pripadom, iako je brošura imala u glavnom stranačko-političku tendenciju. S ovom tendencijom tvrdilo se u brošuri, da je Ristićevo namjesništvo za maloljetnoga kneza Milana ustavom od g. 1869. izazvalo rastrojstvo u Srbiji. Mjesto da se bavi ustavnim pitanjem, trebalo je namjesništvo po mišljenju M. Garašanina da nakon mučeničke smrti kneza Mihaila ostvari veliko djelo, što ga je knez do godine 1868. pripravljao i pripravio. »Onaj niz radova — pisaše Garašanin — koji su redom posvršavani pod drugom vladom kneza Mihaila, kako u zemlji tako i izvan nje, dobio je te godine svoj određeni oblik i o značenju tih radova nitko više nije bio u obmani. Onda su ih već bili razumeli ne samo svi Srbi u Srbiji, nego i svi slavenski i hrišćanski narodi na jugo-istoku Evrope. Stvari su bile sazrele i postale i odviše razgovetne, te da se i sama diplomacija evropska mogla odavati iluzijama, da će svojim sredstvima moći otkloniti lom, za koji je već sve spremljeno bilo... Posle uzimanja gradova (naime onih u Srbiji, u kojima su onda još bile turske posade) zaključeni su i izmenjeni bili između sviju balkanskih država i naroda formalni ugovori za zajedničku akciju

na Balkanu, u kojima su, u isto vreme, bili ugovoreni i tačno do najdaljih pojedinosti utvrđeni docniji njihovi međusobni odnosi. Bez zabune i bez oklevanja koračalo se dalje ostvarenju velike srpske zamisli i velike jugoslavenske zajednice«.

Tu, eto, imamo riječ, koja me je najviše iznenadila; ali u »pojedinosti onoga veličanstvenog rada, koji je 1860. godine zbiljski otpočet i u kome je 29. maj 1868. (tragična smrt kneza Mihaila) zatekao Srbiju«, ne ulazi ni ovdje, nego samo dodaje: »O tome ćemo, ako bog da, govoriti docnije u zasebnom spisu«. Do toga, koliko ja znam, nije došlo, ali zato je Jovan Ristić 1894. izdao brošuru »Jedno namesništvo«, u kojoj nastoji pobiti tvrdnju Garašaninovu, da bi se iza smrti Mihailove moglo bilo provesti djelo, koje je on pripravljao. (O tom je s njime polemizirao Garašaninov drug u ministarstvu M. Piroćanac u posebnoj brošuri). Po Ristićevom razlaganju nisu se onda ni spoljne ni unutrašnje pol. prilike tako razvijale, da bi se moglo bilo otpočeti s velikom riskantnom akcijom, koju je knez Mihailo spremao za ostvarenje »srpske narodne misli«.

Ristić, kako vidimo, ništa ne zna o »jugoslavenskoj zajednici«. Ni u III. knjizi svojih »Spoljašnjih odnošaja Srbije«, koja je izišla (poslije njegove smrti) god. 1901., on ništa ne spominje o kakvoj jugoslavenskoj ideji, a napomeni, da je Mihailo mislio i na Hrvate, nema ni traga. Nasuprot, gdje se dotiče tajne akcije dalmatinskoga namjesnika Wagnera s obzirom na Bosnu i Hercegovinu, on nije kadar ni pomisliti, da u Bosni barem do Vrbasa i u Hercegovini barem do Neretve ima i Hrvata, nego prikazuje tadašnju (god. 1867/70.) oporbenu narodnu stranku u Hrvatskoj i Slavoniji sa biskupom Strossmayerom i dr. Mrazovićem na čelu kao da je bila prosto u službi »bečke reakcije«.*) Meni je međutim Garašanin napomenuo, braneći se da zađe u ikakve detalje, da je i Strossmayer bio u sporazumku sa knezom Mihailom.

O tom me je najpozitivnije uvjeravao i Ljuba Kaljević, ministar izvanjskih poslova u zavjereničkoj vladi nakon katastrofe Obrenovićâ. Nekoliko tjedana iza užasne tragedije od 29. maja 1903. proveo sam dva dana u Beogradu, gdje sam pohodio i Kaljevića, s kojim sam se poznavao još od g. 1883. Razgovarali smo u njegovom privatnom stanu, kamo sam pozvan »na crnu kavu«, čitave dvije ure. On mi je ponovno potvrdio, kako dobro zna, da je Strossmayer bio u pouzdanom sporazumku sa knezom, kojemu je doista bila na srcu ne samo srpska nego i jugoslavenska misao. O tom može biti da ima štogod i u tajnom državnom arkivu, ali dogovori su redovno vođeni usmenim posredovanjem pouzdanih osoba. Kaljević mi je također potvrdio, da je Ilija Garašanin još za kneza Aleksandra izradio jedan »memoar« o oslobođenju i ujedinjenju južnih Slavena, te da je u čitavom svojem državničkom radu ostao dosljedan svojim idejama, koje je knez Mihailo htio da ostvari. Taj memoar mora da se nahodi u tajnom drž. arhivu.

Uostalom, da su knez Mihailo i njegov ministar spoljnih poslova bili u svezi sa hrvatskim oporbenim prvacima, koji su se okupljali oko Strossmayera, to nam napokon svjedoči i sam Ilija Garašanin, a zabilježio je to knežev lični tajnik M. Gj. Milićević u svojoj knjizi »Knez Mihailo u spomenima nekadašnjeg svog sekretara« (Beograd, 1896. p. 162). Kad je Milićević god. 1867. spremao za put u Moskvu na tamošnju etnografsku izložbu, on je prije odlaska razgovarao s ministrom spoljnih poslova Ilijom G. moleći ga da ga uputi, što bi mogao i smio kazati Rusima o Mihailovom radu, ako bi ga pitali. Ilija, nakon kratkog nećkanja, rekao mu je među ostalim: »Hrvatskoj preti opasnost. Rusi znaju od koga. Ona (Hrvatska) nam se je obraćala za savet, i mi smo joj rekli: da se drži svojih prava, pa i samu silu da dočeka držeći se tako. Videt ćemo kako će biti dalje«. Ako se sjetimo da se je onda radilo o ugarsko-hrvatskoj nagodbi i da Madžari nisu birali sredstava, kako bi ostvarili nagodbu po svojoj volji, — onda nam je ova Garašaninova poruka Rusima sasvim jasna.

Što se tiče Garašaninova memoara, doznao sam o njemu nešto potanje tek za svjetskoga rata nakon okupacije Srbije. U drugoj polovini rata izlazio je u Budimpešti neko vrijeme mjesečnik »Kelet Népe — das junge Europa«. Na zagrebačkom kolodvoru kupio sam nekoliko svezaka toga mjesečnika, ispunjenog madžarskom grandomanijom, pa sam u jednom od njih našao članak nekoga D. Szeghas natpisom »Das Dokument der grossserbischen Politik«. Bila je to analiza Garašaninova memoranduma od god. 1844., koji je, veli pisac, u Nišu sa čitavim drž. arhivom Srbije došao u ruke okupatorske vojske. Szegh iznosi po njegovom sudu glavni dio sadržaja sa glosama, kojima se mogu naši čitaoci lako domisliti. Da li je sadržina memoranduma sasvim autentično preuzeta ili nije, to dakako ne mogu znati. Ja sam onda po svojem običaju napisao sebi o članku bilješku, koju ovdje priopćujem, jer mi je dotična sveska mjesečnika negdje na tavanu, pa bi mi je bilo mučno tražiti i naći.

Garašanin je išao za tim da se odstrani turska vladavina na Balkanu i da se nakon sloma Turske spriječi razdioba slavenskih zemalja između Rusije i Austrije. Proti ovim vlastima mogli bi Srbi samo tako osigurati opstanak i budućnost svoje zemlje, ako obnove državnu politiku cara Dušana i opet osnuju Veliku Srbiju. Da se postigne ta svrha, prva je potreba da se sklopi savez jugoslavenskih naroda. Garašanin je u prvom redu mislio na Bugarsku, koja je onda još bila u potpunom turskom ropstvu. Zatim bi trebalo da se susjednim zemljama pokloni velika pažnja. Morali bi se razaslati agenti po Bosni, Hercegovini, Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, po sjevernoj Albaniji, Crnoj Gori i južnoj Ugarskoj, koji bi imali dužnost da tamošnje slavensko pučanstvo »bearbeiten«. Buduć da se Bosanci ne bi mogli odmah predobiti da se odreknu svoga posebnoga položaja, moralo bi se spočetka tako agitirati, da im se objasni korist ujedinjenja svih Srba u jednoj velikosrpskoj državi. Moralo bi se najprije za tim ići, da Bosna i Hercegovina dobiju kneza, a istom kasnije moglo bi se provesti sjedinjenje. Zato bi trebalo da se bosanski mladići primame u srbijanske službe, kako bi kasnije, kad se vrate u Bosnu, postali prvi borci za interese Srbije. Da

---

*) Za čudo, jednu sličnu tvrdnju nalazim i u Živanovićevoj »Političkoj istoriji«. On priopćuje (knjiga I., p. 123.) pismo A. Vasiljevića od 11. maja 1904., koje sada uopće prvi put izlazi na svijet i u kojem se prikazuju razlozi smišljene oficirske zavjere proti knezu Mihailu na manevrima oko Požarevca od g. 1866. Među tim razlozima spominje Vasiljević i ovo: »Knez Mihailo beše ostavio vladi odrešene ruke odnosno unutrašnje politike i bavio se samo spoljnom politikom, naročito se bavio tim da zadobije Bosnu. Ali i tu je politiku izopačila njegova vlada, jer je agenturu u Bosni poverila đakovačkom biskupu Štrosmajeru, a ovaj opet, preko katoličkih fratara, spremao Bosnu za Austriju, a ne Srbiju«. Na kakvoj je osnovi Vasiljević bazirao ovu informaciju za Živanovića, o tom potonji ništa ne kaže.

se predobiju i bosanski katolici, trebalo bi da se koji Franjevac imenuje na visokoj školi u Beogradu za učitelja, koji bi onda utjecao na svoje suvjernike. Trebalo bi također da se pod vodstvom toga svećenika sagradi katolička crkvica u Beogradu. »Tako i slično prikazuje Garašanin i sve ono, što bi morali Srbijanci poduzeti u interesu narodnog jedinstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i u južnoj Ugarskoj«. Posebno govori Garašanin o nužnom radu u sjevernoj Albaniji i Crnoj Gori. Za luku na Jadranu preporuča Dulcinj

Zašto nije madžarski novinar per extensum priopćio ovako važan dokumenat, kad ga je imao u ruci, ne može se znati, iako se može naslućivati. Lako da su ga na to nagonili posebni madžarski interesi. U svakom slučaju dopuštena je pretpostavka da memoar nije točno prikazan, a ipak bi nas toliko zanimao njegov doslovni tekst. Gdje je sada taj historijski spis? Živanović pripovijeda u svojem djelu (I., p. 154.) o svojem sudjelovanju pri spasavanju drž. arhiva, koji je nakon rata vraćen Srbiji, ali ne iznosi nikakve detalje. A gosp. dr. F. Šišić, s kojim sam prije dvije godine o svemu tome razgovarao, uvjerava me da u arhivu nije našao ni memoranduma niti išto o Strossmayeru. Ovo me potonje ne iznenađuje, jer je đakovački biskup bio previše oprezan čovjek a da bi »veleizdajničke« dokumente iz svoje ruke davao, pa zato nije g. Šišić ni u njegovoj ogromnoj korespondenciji, koja je pohranjena u Jugoslavenskoj akademiji, ništa relevantna našao; ali ako u arhivu nema ni memoranduma Ilije Garašanina, onda ga je očito netko od okupatorne vlasti bilo u koju svrhu konfiscirao*).

Govoreći o sredstvima rada po raznim srpskim i jugoslovenskim zemljama, »Načertanije« preporuča ova tri osnovna principa Srbijine oslobodilačke politike: Prvo, Srbija se od svojih sunarodnika na svima svojim granicama ne sme odvojiti jednim kineskim zidom. Naprotiv, ona je dužna u ovom pogledu sve svoje granice otvoriti i saobraćaj s neoslobođenim narodom što više omogućiti i razviti. Drugo, s obzirom na postojeće religiozne razlike kod srpskoga i jugoslovenskog naroda, Srbija ima da proklamuje i da izvršava načelo pune verozakonske slobode: »Treba ići na to, da se narodi istočno-pravoslavne i rimokatoličke vere među sobom, u svojoj narodnoj politici, sporazumeju i slože, jer se ova politika samo tako može voditi s dobrim izgledima na uspeh. Srbiji je dužnost da glavne osnove ove politike propoveda i jednome i drugome delu narodnom .. Ovo načelo moraće se dopasti svima hrišćanima, a vremenom i nekim muhamedancima, i u religioznom pogledu potpuno će ih zadovoljiti... Da bi se jugosl. narodi katoličke vere od Austrije i njenoga uticaja odvratili i Srbiji što više priljubili, potrebno je na ovaj rad što veću pažnju obratiti«. Treće osnovno načelo, koga se treba držati, jeste princip narodnog jedinstva. Kao najglavniji i osnovni zakon državni ima da se smatra utvrđenje vladalačkog dostojanstva, koje ima da sjedinjava Srbiju sa svima neoslobođenim narodima. Stalnost vladalačka u Srbiji i sukcesivan rad u istome smislu spolja, najbolje su jemstvo za održanje jedinstva i za ugušenje separatističkih težnja. Na ovaj način Srbija ima i sama da se smatra kao prirodna pokroviteljka svih Jugoslovena u tuđinskom ropstvu. U vezi s ovim, Srbija ima da obavesti sve Srbe i Jugoslovene o svome osnovnom državnom uređenju, o svojim zakonima i kulturnim tekovinama i da u svoju državnu službu postepeno uvodi mlade školovane ljude iz svih neoslobođenih krajeva. —

Od detalja, koji nas zanimaju, ima u Szeghovom članku, kako se vidi, više nego u ovim Jelenićevim izvodima. Međutim, kako mi je dr. Šišić istom prilikom kazao, Garašaninovo »Načertanije« u Srbiji nije nepoznato, jer da ga je radikalski mjesečnik »Delo« u svoje doba per extensum donio. Ja nisam više imao vremena da ga tražim i nadjem.

Janko Ibler.

*) Kad je rukopis ovog članka već bio u štampi, sastao sam se slučajno opet s g. dr. Šišićem, koji me je ponovno uvjeravao, da Garašaninova memoranduma nema u sadašnjem drž. arkivu, ali me je ujedno upozorio da je on štampan u knjizi »Nova Srbija i Jugoslavija« od Đurđa Jelenića (Beograd 1923.). Faktično je u toj knjizi (p. 116. do 119.) priopćeno nekoliko odlomaka iz memoranduma, koji se u originalu zove »Načertanije«, i to diplomatsko-politički uvod elaborata, zatim nekoliko redaka o trajnoj opasnosti od Austrije, onda preko pol stranice o dosegu srpskog historijskog državnog prava i o vrijednosti »Nove srpske države« za cijedu Evropu, napokon 16 redaka o Bugarskoj, koja bi se imala istom osloboditi od Turske.

IZLOŽBA SLIKA LUKE RUPČIĆA.

U umjetničkom salonu Šire na Krvavom mostu — u simpatičnom milieu-u, ali nipošto besprikornom prostoru — izložio je Luka Rupčić omalu kolekciju slika. On je srednjoškolski profesor u Zagrebu, a rodom je iz Like. Da se usavrši u svojoj nastavnoj struci boravio je godinu dana u Parisu, a vratio se kao mladi ali izrazito umjetnički talent.

Izložio je što krajolika, što uličnih motiva iz Parisa i iz Zagreba, nekoliko biblijskih slika i po koji portret. Izraziti je modernista, ali razumljiv i jasan. Samo tu i tamo još malo nadovezuje na stariju naturalističku školu.

Karakteristiku njegova kista naći ćemo u boji, u tonovima, u umjetničkoj fantaziji, a naročito u duševnoj noti njegovoj.

Paleta mu nije raznolika. U bojama je štedljiv, ali su mu zato žive i duboke a posmatrača se snažno doimlju (Rokovo groblje, Visoka i Opatička ulica u Zagrebu, Luxembouorg i »Ulice« u Parisu te Jakobov zdenac).

Tonovi su mu mrki, ali puni i mekani (falnike u Parisu, St. Nicolas u Parisu i portret Dr. P. K.).

U kompoziciji teži za jedinstvenošću (Jakobov zdenac, Krist u Gecemanskom vrtu, Sacré Ceur i St. Nicolas u Parisu).

Fantazija mu je živa, ali zdrava, bez svakoga pretjerivanja (Luxsenbourg u Parisu, Visoka ulica i Rokovo groblje u Zagrebu, Bijeg u Egipat).

Sve su to — manje više — samo formalne strane, dok je uzrok i jezgra tu kao i uvijek samo duševna nota stvaranja, a ta je dominantna u svim ovim radovima. Štedljive, žive i duboke boje, mrki i meki tonovi, skupljenost kompozicije, zdrava fantazija — sve to je stvorio stalni i duboki osjećaj duše, nipošto časovito duševno raspoloženje. Sve to odaje podjedno jaki duševni život u moll-akordu, nu i opet čovjeka skupljenoga za se i u se — karakteristika slavenske duše.

Tu i tamo još se odaje početnik, ali i taj imade određeni program i smjer. Ovaj je siguran, smion, nu bez svake pretenzije i bez svake težnje za efektom.

Vrlo je razumljiv, osobito nama. Sam uživa u bojama, tonovima i u sujetu svojih slika, kad ih stvara, kao i mi kad gledamo. Uživa u užitku (Jakobov zdenac, Krist u Gecemanskom vrtu, Visoka i Opatička ulica i »Matejna« u Zagrebu).

U modernoj pariškoj umjetnosti, tamo mu je poticaj, ali je — u koliko ga poznam — dalek od imitacije. U glavnom je vrlo blizu mnogim našim umjetnicima najmlađe

generacije (Uzelcu, Varlaju, Milunoviću) i ako i tu imade bitnih razlika. I tu i tamo ista slavenska nota!

Mlad je, pa je zato prognoza nesigurna, pogotovo u nas, gdje brojni, divni talenti — Bog zna zašto — rano zahire. Kritika primila je tu izložbu vanredno simpatično i ako je on u javnosti posve nepoznat. To je povoljan znak ne samo za njega samoga, već i za naše općinstvo. Ono je počelo malo po malo uviđati, da se zemaljska kruglja mora okretati i da ništa ne može ostati u onom duhu i ukusu, kako to starija generacija apodiktički zahtijeva. **P. K.**

FRA GINEPRO OD ANONYMUSA.

Upozorujemo posebno čitaoce na ovu aktovku, ili »čin u tri scene«, kako je naziva autor, štampanu u ovome broju. Pod tim pseudonimom naime krije se jedan već odavna i vrlo dobro poznat naš književnik, koji je, osim na književnom, radio i na drugim kulturnim područjima, stekavši i priznato ime i velike zasluge. Na to upozorujemo zato, da se ne bi mislilo, da je to kakav početnik, i da bi se u tome smislu stvar čitala i komentarisala. Autor se je riješio za anonimitet iz svojih posebnih razloga, a zadržat će ga samo privremeno. Nas bi naročito zanimalo, kad bi naši čitaoci sami pokušali da odgonetaju, tko se krije pod tim pseudonimom i da nam eventualno jave svoje mišljenje. Kada bude vrijeme, mi ćemo otkriti autora i iznijet ćemo rezultat, da li je tko i koliko ih je pogodilo pravoga autora.

Ovaj »čin u tri scene« dio je jedne naširе zasnovane i potpuno gotove trilogije, koja se zove »Tri svijeta« Osnovna ideja te trilogije je filozofsko-etička: borba sile i pokornosti, u kojoj borbi na kraju nadvladava vanjsku unutarnja sila, pokornost i poniznost. Ta ideja je precizno istaknuta i iznešena i u ovoj aktovci. Prvi dio trilogije odigrava se u prašumama Mexika, u predhistorijsko doba, drugi dio u sredovječnoj Italiji za života sv. Franje Asiškoga (to je ovaj dio), a treći u savremenoj Indiji. Taj treći dio otštampan je nedavno u »Obzoru« (br. 303., 304., 305. i 306. od 11., 12. i 13. novembra ove godine) pod naslovom »Jedna epizoda«, dočim mu je pravi naslov »Colonel Duty«. Trilogija je predana i zagrebačkom kazalištu na prikazivanje, a već iz rukopisa prevedena je na njemački i engleski, te će naskoro izići, a po svoj prilici bit će i prikazivana vani, u ta oba jezika. Toliko možemo za sada reći čitaocima radi ravnanja. **Uredništvo.**

POVIJEST HRVATSKOG SOKOLA.

Hrvatski Sokol u Zagrebu na Wilsonovom trgu izdao je prigodom III. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu spomenspis »Povijest Hrvatskog Sokola od g. 1874.—1885.«, koji je napisao dr. Franjo Bučar. Knjiga je urešena s preko dvadeset originalnih već historičkih sokolskih slika, koje su se sačuvale u društvenom arhivu. U knjizi je prikazano prvo osnivanje Sokola u Zagrebu i uopće među Hrvatima, koje je nastalo g. 1874. iz kontakta sa slovenskim sokolom u Ljubljani, s kojim je H. S. iz početka vrlo mnogo općio. Prikazan je prvi izlet u Prag te gradnju vlastite sokolane, uopće cijeli sokolski život prvih deset godina. Knjiga je obrađena na temelju društvenog arkiva i po pripovijedanju najstarijih još živućih članova Sokola. Ujedno se u toj povijesti HS. nalaze i podaci osnivanja HS. u Varaždinu, Bjelovaru, Zadru, Karlovcu i Križevcima. Ova lijepa sokolska knjiga izlašla je u krasnom velikom formatu, stoji 30 dinara, a dobiva se u svim zagrebačkim knjižarama i u Hrvatskom Sokolu na Wilsonovom trgu u Zagrebu.

NOVA IZDANJA »ZABAVNE BIBLIOTEKE«

Henry M. Stanley: Kako sam našao Livingstona. Izvještaj o ekspediciji po središnjoj Africi. Ilustrirano izdanje. Zagreb 1925. Cijena Din 34.—.

A. d' Escragnolle - Taunay: Inocencija. Roman iz Brazilske pustinje. Djevojačka knjiga. Zagreb 1925. Cijena Din 22.—. Izdanja te knjižnice najtoplije preporučamo.

NOVE KNJIGE.

Lj. Krajačić: Sanje iz djetinjstva. Priče i pripovijetke za mladež. Sa slikama. Zagreb 1925. Vlastita naklada.

Cir Rothmüller: Židovska kolonizacija Palestine. Pregled. Biblioteka Gideon broj 1. Zagreb 1925.

Jules Verne: Carev glasnik I. i II. Preveo Julije Adamović. Izdanje Ilustrovane omladinske biblioteke, knjižara Vasić, Zagreb 1925.

Lewis Wallace: Ben Hur I. i II. Preveo Iso Velikanović. Ilustrovana omladinska biblioteka. Izdaje knjižara Vasić, Zagreb 1925.

Čedomil Mitrinović: Naši muslimani. Studija za orijentaciju pitanja bosansko-hercegovačkih muslimana. Beograd 1926. Izdanje biblioteka »Društvo«.

Almanah Saveza hrv. pjev. društava u Zagrebu I. za god. 1923.—4. i 1924.—5. Uredili Rudolf Matz i Alfons Heinz, Zagreb 1925.

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. **Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.**

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.